

Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı

Recep Önal

Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Murtazâ ez-Zebîdî, XVIII. yüzyılda İslâmî ilimlerde özellikle de dil ve edebiyat sahasında yetişmiş önemli şahsiyetlerden biridir. Müellif, sahip olduğu üstün zekâ, azim ve gayreti sonucu başta lügat olmak üzere, hadis, fıkıh, tefsir, tasavvuf ve kelâm ilimlerine kadar uzanan değişik alanlarda mühim eserler vermiştir. Bunlar arasında, özellikle Tâcü'l-Arûs dil ve edebiyat; İthâfû's-sâde ise tasavvuf, felsefe, ahlâk ve kelâm ilimleri açısından önemli bir yere sahiptir.

Biz bu çalışmada, Murtazâ ez-Zebîdî'nin nübüvvet görüşünü ele alacağız. Zebîdî, nübüvveti değerlendirirken; peygamber göndermenin Allah'a câiz ve mümkün olduğunu, Allah'ın fiillerinde bir hikmetin bulunduğunu, dolayısıyla peygamberlerin de O'nun bir hikmeti gereği ve insanların maslahatına yönelik olarak gönderildiğini ifade ederek Ehl-i sünnet çizgisine sadık kalır.

Abstract

Muhammad Murtaza al-Zabidi's Thought About Prophethood

Murtaza al-Zabidi was one of the important figures in the many fields of Islamic Sciences, especially language-literature in XVIII.

century. With a brilliant intelligence, he composed his works in different areas such as hadith, fiqh, exegesis, Islamic theology, mysticism, poetry, Arabic grammar. *Taj al-'arus* is one of his most important works that showing his knowledge on the language-literature and *Ithaf al-sada* on the mysticism, the wisdom, morality, kalam.

This paper, we deals with his approach to the prophethood. He claimed that sending a prophet might be optional for Allah and there is a divine wisdom in His acts. Because of his claim that prophets were sent as a His wisdom and for the salvation of human beings, he can be considered as loyal to Sunnite thought.

Anahtar Kelimeler: ez-Zebidî, Nübüvvet, Mûcize, Hz. Muhammed'in peygamberliği.

Key Words: al-Zabidi, Prophethood, Miracle, Prophecy of Muhammad

Giriş

İslâm inanç esasları genel olarak kelâm kaynaklarında; Allah'a iman, peygamberliğe iman ve âhirete iman (ilâhiyyât, nübüvvât, sem'îyyât) konu başlıklarıyla ele alınmış, detayları bu plan çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda her dönemde peygamberlik müessesesine ve dolayısıyla peygamberlere iman önemli bir konu olarak yerini muhafaza etmiştir. Nübüvvetin gerekliliğini ispat etmeye çalışanlar peygamberlik müessesesinin, insanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu elde etmesi için en temel bir kurum olduğu hususu üzerinde durmuşlardır. Nübüvvetin gerekliliğini de genelde insanın özeldede ise aklın bütün alanları kapsayamasından hareketle temellendirmeye çalışmışlardır.¹ Özellikle insanların farklı karakterde olmaları, yaratıcıya "kulluk" gayesini yerine getirmede bir rehber ihtiyacı duyulması gibi hususlar üzerinde durulmuş, Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak insanların peygamberlerle desteklendiği fikri kabul edilmiştir. Diğer taraftan insanın "akıllı" bir varlık olması, dolayısıyla insan aklının nübüvvet ihtiyacı hissettirmeyecek derecede yeterli olması gibi sapkın iddialar da var olagelmıştır. Bu meyanda ileri sürülen görüşler "peygamberlerin tümünü inkâr edenler, nübüvvetin bir kısmını inkâr edip bazısını kabul edenler, nübüvvetin son bulmadığını iddia edenler" şeklinde tasnife tabi tutulmaya çalışılmıştır.² Esasında konu

¹ Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (trc, Bekir Topaloğlu), Ankara 2005, 224, 227; Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Abdülkerîm Osman, Kahire, 1988, 381 vd.

² Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 158-159.

bir yönüyle nübüvvet müessesini diğer yönüyle de bu kabulün mahiyetine dair tavır belirlemedir.

İslâm'ın ana ilkelerinden birini oluşturan peygamberlere iman esasını sağlam bir zemine oturtmak hem de nübüvvet karşıtlarına cevap verebilmek için İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren yalnızca peygamberlerle mücadele edilmiş, "ilhâd hareketleri" içinde gelişen her düzeydeki nübüvvet karşıtlıklarına karşı cevap verebilmek suretiyle hem fikrî düzeyde hem de devlet düzeyinde tedbirler alınmıştır. Bu çabalar kültürel zeminde peygamberlik müessesine duyulan ihtiyaç çerçevesindeki aklı tartışmaların zeminini oluşturmuş, yine insan aklının merkeze alınmasının yanında, nakil ile de desteklenmek suretiyle sağlam bir savunma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede Zebîdî'nin, XVIII. asırda İslâmî ilimler sahasında yetişmiş mümtâz âlimlerden biri olan Zebîdî de nübüvvet konusundaki görüşlerini klasik anlayışın bir devamı olarak dile getirmiştir. O'nun Gazzâlî'nin ünlü eseri *İhyâ'ü 'ulû-mi'd-dîn*'in şerhi olan *İthâfû's-sâdeti'l-müttakîn* adlı eseri, konuyla ilgili görüşlerinin tespiti için temel eser niteliğindedir. Bu çalışmada, Zebîdî'nin nübüvvet konusundaki görüşleri, nübüvveteye yapılan itirazlara verdiği cevaplar ve kendisinin bu hususta kullandığı yöntemin ortaya konulmasına çalışılacaktır. Ayrıca nübüvvet konusunda önemli bir yer tutan mücize, mücizeye yüklenen anlamlar, mücizenin peygamberlerin doğruluğuna delâletine dair konularda Zebîdî'nin yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

I- Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı

a) Genel Anlamda Nübüvvet

Kur'an'ın ortaya koyduğu temel anlayışa göre insanlar Allah'a kulluk üzere yaratılmışlar ve âhirette bu konuda sorguya çekileceklerdir.³ Merhametinden dolayı Allah, bu imtihan konusunda insanları yardımsız bırakmamış, dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için onlara peygamberler göndermiştir.⁴ Risâlet görevi ile gelen bütün peygamberlerin temel görevi Allah'tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, hidayetlerine aracılık etmek, onları ıslah edip dünya ve âhiret saadetine hazırlamak, doğru yolu göstermektir.⁵

³ el-Bakara 2/21, 155-156; Âl-i İmrân 3/186; el-Enfâl 8/28; ez-Zâriyât 51/56; et-Teğâbün 64/15; el-Mülk 67/2.

⁴ Muhammed Reşid Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî* (trc. Salih Özer), Fecr Yay., Ankara 1991, 194, 199.

⁵ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yay., İstanbul ts., 11.

Allah'a iman başta olmak üzere diğer iman esaslarının kabulü, nübüvvetle mümkündür. Bu nedenle peygamberlere iman, iman esaslarının ikincisi kabul edilmiş, peygamberlere ihtiyaç, peygamber göndermenin hükmü, tevhid inancına sahip olanlarca Allah'a imandan sonra üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur.⁶ Kelâmcılar peygamberlik olgusunu genel olarak nübüvvetin kapsamı, mahiyeti, imkânı, gerekliliği, ispatı, vehbî oluşu ve sona ermesi yönleriyle ele alarak incelemişlerdir. Nitekim İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) bu konuya temas ederek nübüvvet konusundaki şüphelerin ya nübüvvetin imkânında, ya vukuunda ya da muayyen bir şahısta meydana gelmesinde olduğunu ifade etmiştir.⁷

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, birçokları, Allah'a inandığını söylemekle birlikte peygamberlere ve bu doğrultudaki inanç esaslarına kayıtsız kalabilmişlerdir. Bazıları nübüvveti doğrudan inkâr etmek yerine, inkârlarını farklı şekillerde ortaya koymayı tercih ederken, kimileri de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu ileri sürerek peygamberliği açıkça inkâr edebilmiştir. Dolayısıyla insanların Allah'ın varlığından daha çok, peygamberlik ve peygamberlik müessesinden şüphe ettikleri söylenebilir.⁸ Bu nedenle günümüzde de nübüvvet müessesinin öneminin devam ettiğini, bu itibarla İslâmî ilimlerde, başta kelâm olmak üzere tüm alanlarda yapılacak çalışmalarda nübüvvet meselesiyle ilgili konuların ele alınmasında büyük fayda olduğunu düşünüyoruz. Zebîdî'nin görüşleri de bu tespitlerimiz doğrultusunda değerlendirilmelidir. Her dönemin temel meselesi olan bu konu, müellifimizin yaşadığı dönemin şartları da dikkate alınarak ele alınmalıdır.

Berâhime, İbnü'r-Ravendî ve Ebu Bekir er-Râzî gibi doğudaki nübüvvet karşıtı⁹ felsefî görüşlerin batıya taşınmasının ardından XVII. yüzyıldan itibaren Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkan "Deizm",¹⁰ XVIII. yüzyılda ise aydınlanma çağının bir sonucu olarak Avrupa'da ortaya çıkan Pozitivizm ve Sekülerizm gibi yeni akımlar nübüvveti eleştirenler arasına eklenmiştir. Nübüvveti karşı eski ve yeni bu felsefî görüşlerin merkezinde yer alan "aklî bilgilerin yeterliliği ve nebevî bilgilerin aklî bilgilere ve insanın bilgi üretme yöntemlerine aykırılığı" iddiası giderek İslâm dünyasında yayılmıştı.¹¹ Müslümanların inançlarında sapmalar olmuş, iman ve amel

⁶ İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd* (nşr. Muhammed Abdurrahman), Beyrut, Dârü'l-nefâis, 2003, 123.

⁷ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *el-Munkiz mine'd-dalâl*, Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye ts., 52.

⁸ Salih Sabri Yavuz, *a.g.e.*, 168.

⁹ Salih Sabri Yavuz, *a.g.e.*, 140-144.

¹⁰ Hüsameddin Erdem, "Deizm" *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 108.

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, İslâm'da Peygamberlik İnanç, <http://yusufsevkiyavuz.com/Index.php?cat=1&paged=2>.

bozuklukları meydana gelmiştir. Gayri İslâmî kültürler, İslâmî değerler ve kültürler üzerinde belirgin bir şekilde hâkimiyet kurmuşlardır.¹² Bu olumsuz etkiler karşısında, düşünce ve i'tikad alanında topluma doğru bir İslâm inancı kazandırılması amacıyla özellikle Mısır, Kahire, Yemen ve Hindistan'da ihyâ ve ıslah projeleri yürütülmeye başlanmıştı.¹³ Bu akımın öncülüğünü ise Hindistan'da Şah Veliyullah (ö.1762), Yemen'de İsmâil Emir es-San'anî (ö.1768), Necid'de İbn Abdülvehhab (ö.1792) ve Mısır'da Muhammed Murtaş ez-Zebidî (ö. 1791) yapmaktaydı.¹⁴

Zebidî bu durum karşısında müslümanların hayatında görülen bu gayri İslâmî unsurları yok etmeye ve onlara sağlam bir inanç kazandırmaya çalışmıştır. Özellikle Peygamberlik müessesine yapılan önemli itirazlardan biri olan "akıl yeterli olduğu" iddiasını ele alıp, nübüvvetin gerekliliğini ispat etmeye çalışarak müslümanlara sağlam bir peygamber inancı kazandırmayı hedeflemiştir.

Onun tasavvuf ve kelâm alanındaki *İthâfû's-sâde* eseri incelendiğinde, nübüvveti genelde mucize ile ispat etmeye çalıştığı görülmektedir. Zebidî'nin nübüvveti ispat metodu, Eş'arî ekolünün görüşlerine dayanmakla birlikte, Mâtürîdî âlimlerinin görüşlerinden de faydalandığı anlaşılmaktadır. Onun bu konuda, her iki ekolün kelâmcılardan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), Cüveynî (ö. 478/1085), Pezdevî (ö. 493/1099), Gazzâlî (ö. 505/1111), Ebû'l-Muîn en-Nesefî (ö. 537/1142) ve Âmidî (ö. 631/1243)¹⁵ gibi ünlü kelâmcılarının nübüvveti ispat metotlarını esas alarak görüşlerini temellendirmeye çalıştığı görülmektedir.

b) Nübüvvetin İmkânı/Peygamber Göndermenin Hükümü

Zebidî'ye göre, ilâhî bir fiil olan peygamber gönderme, aklen mümkün olup bu imkân, O'nun hâlik, kâdir ve mâlikül-mülk oluşuna bağlıdır. Zira mülkünde tasarruf yetkisine sahip herkes,

¹² Zaferullah Daudî, "Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları" İnsan Yay., Ankara 1995, 102-103.

¹³ J. Obert WOLL, *İslâm'da Süreklilik ve Değişim*, trc. Cemil Aydın-Cengiz Şişman, İstanbul 1991, I, 65-66; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, 82.

¹⁴ Fazlur Rahman, *İslâm*, trc. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara 1996, 272; Görmez, *a.g.e.*, 83.

¹⁵ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 222 vd.; Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. Muhammed Zübeydî), Beyrut 2003, 214 vd.; İmam Ebû'l-Yûsr Muhammed Pezdevî, *Usûlü'd-dîn: Ehl-i Sünnet Akâidi*, trc. Şerafeddin Gölçük, İstanbul 1994, 136 vd.; Gazzâlî, *el-İktisâd fî'l-i'tikâd: İtikad'da Orta Yol*, trc. Kemal Işık, 143 vd.; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille fî usûlü'd-dîn* (nşr. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün), Ankara 2003, II, 2 vd.; Ali b. Muhammed Seyfeddin el- Âmidî, *Gâyetü'l-merâm fî 'ilmi'l-keâm* (nşr. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrut,, 278, 292; Zebidî, *İthâfû's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi esrâri İhyâ'i 'ulûmi'd-dîn* (nşr. Muhammed Ali Beyzavî), Beyrut 2002, II, 311-334.

mülkiyeti ölçüsünde tasarrufta bulunur. Kâinatı yoktan var eden Allah, yaratıkları üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Dilediğini emreder, dilediğini yasaklar. Yükümlülüğe konu olan hususlara ait bilgilendirmeyi, peygamber göndermek sûretiyle gerçekleştirir. Bunların hiçbirini, O'nun zât-ı ulûhiyeti hakkında imkânsız değildir. Bu nedenle peygamber göndermek, aklen imkânsız veya zorunlu (vâcib) değil, mümkün olarak nitelenebilir. Bi'set, Allah'tan bir lütuf ve kullarını minnet altında bıraktığı bir rahmettir. Yapıldığı takdirde iyi olur, terkinden dolayı kötülenemez. İsteseydi böyle bir imkân hiç gerçekleşmezdi, ancak ilâhî kelâm öne geçmiş, Rabbânî sünnet gerçekleşmiştir.¹⁶

Görüldüğü gibi Zebîdî, Allah'ın peygamber göndermesinde herhangi bir akli imkânsızlığın veya zorunluluğun bulunmadığını, bunun hem peygamberlerin şahsına hem de onu tercih edip gönderene nispetle eşit olan mümkün bir durum olduğunu belirtmiştir. Yer yer aynılık gösterecek kadar büyük ölçüde Eş'arî âlimlerinin fikirlerinden faydalanan Zebîdî, bu konuda onlarla aynı görüşü paylaşır.¹⁷ Nitekim Eş'arî âlimleri sırf akıl açısından Yüce Allah'ın insanlara peygamber göndermesinin vâcib veya müstahil değil, diğer fiilleri gibi nübüvvetin de mümkün olduğu, Allah için zorunluluk (vâcib) ifade etmeyeceği hususunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁸

¹⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 51, 310, 313.

¹⁷ Fıkıhta Hanefî mezhebine mensup olduğu bilinen Zebîdî'nin, itikatta Eş'arî mi, yoksa Mâtürîdî mi olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Kelâmî görüşlerini bir bütün olarak öğrenebileceğimiz önemli çalışmalarından biri olan *İthâfû's-sâde* eseri incelendiğinde onun, Mâtürîdiyye ve Eşariyye arasında Mâtürîdî düşünceye daha yakın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah'ın vücûd ve tekvin sıfatı, ma'rifetullah, hüsün-kubuh, isim-müsemma, Allah'ın fiillerinde hikmet ve illetin bulunması, imanın tarifi, iman-İslâm ilişkisi gibi konularda daha çok Mâtürîdî'nin tesirinde kaldığı ve onun fikirlerini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak nübüvvet konusu başta olmak üzere bazı konularda da Eş'arî ekolünün fikirlerini benimsemiştir. (Bkz. Recep Önal, "Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî ve *İthâfû's-Sâdeti'l-Müttakîn bi Şerhi Esrâri İhyâi 'Ulû Mi'd-Dîn* Adlı Eserinin Kelâm İlmi Açısından Tahlili", *Usûl İslâm Araştırmaları*, Temmuz-Aralık 2006, Sakarya 2008, sayı: 6, 142-143.

¹⁸ Kadı Ebû Bekir el-Bakillânî, *Kitabu't-Temhîd*, nşr. İmadüddî'n Ahmed Haydar, Beyrut, 1987, s. 153-154; Ebû Bekr b. Muhammed İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (nşr. Daniel Gmaret), Beyrut 1987, 174; İmamül-Harameyn el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavatî'l-edille fî usûli'd-dîn*, Beyrut, 1995, 124-125; a.mlf., *Lüma'ül-edille fî kavaid-i Ehli's-sünne ve'l-cemaa*, thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud, Beyrut, 2.bsk., 1987, 123.; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulû-mi'd-dîn*, trc. Mehmet Müftüoğlu - A. Fikri Yavuz, İstanbul ts., I, 277; Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id: İslâm Akâidi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1991, 293.

c) Peygambere Olan İhtiyaç

İnsanların peygambere olan ihtiyacını izah ederken Allah'ın hâkim olduğunu, fiilinde hikmet bulunduğunu, hiçbir fiilin sefahlikle (tutarsızlık) nitelendirilemeyeceğini belirten Zebidî, peygamber gönderilmesinde sayılamayacak kadar hikmetler ve maslahatlar bulunduğu dikkat çekerek, bunları üç ana başlık halinde izah etmeye çalışır.¹⁹

a) İlahî isim ve sıfatlar, tasavvur ve tasdik itibariyle akılla bilinemez. Bu itibarla akılla kavranamayan bu hususları anlamak için bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bu nedenle Allah, aklın kavrama alanının dışında kalan söz konusu hususları insanlara anlatmak, akla bu konuda yol göstermek için hikmeti, lütfu ve rahmeti gereği peygamber göndermiştir.

b) İnsanlar din ve inanç konularında vâcib ve muhal olanı bilme ve kavrama yeteneğine sahiptir. Fakat mümkün (câiz) ve muhal kapsamına girenleri peygamberin yol göstericiliği ve vahiy olmaksızın bilemezler. İşte bu kapsama girenleri açıklamak; aklın hükümleri olan *mümkünü*, *vâcib* ve *münteni* olanları bildirecek, eşyanın hakikatlerini insanlara öğretecek bir peygamberin varlığına ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır.

c) İnsana ârız olan haller, hayır ve şerre uygun veya karşıt olma yönüyle taksim edilirler ve bu yüzden üç yurttadır; dünya, berzah ve âhirette saâdet ve şekavet farklılaşmaktadır. Hayırdan maksat herhangi bir şeyi elde etmek, şerden maksat da herhangi bir şeyi yitirmektir. Bir şeyin elde edilmesi ve yitirilmesi onunla ilgili ilmin dallarındandır. Hayrı ve şerri bilmek son derece zordur ve buna aklın gücü yetmemektedir. Hayırlı olan iyi (*hüsün*), hayırsız olan da kötüdür (*kubuh*). Bu nedenle Allah Teâlâ dünyada, berzahta ve âhiretteki en hayırlı durumları haber vermek, şerli durumlardan insanları sakındırmak, iyiye ve güzele teşvik etmek amacıyla peygamberler göndermiştir. Özellikle sırf akılla hiçbir bilgi edinilemeyen berzah ve âhret halleri hakkında ihtiyaç duyulan bilgileri elde etmek ancak peygamberlerle mümkündür.²⁰

Görüldüğü gibi Zebidî de mütekaddimîn ve müteahhirîn kelâm âlimleri gibi nübüvete olan ihtiyacı, aklın muhtaç olunan her şeyin gerçek bilgisini veremeyeceği noktasından hareketle açıklamaya çalışır. Ona göre insanların ihtiyaç duydukları dünya ve âhret maslahatları ancak hidâyet önderleri olan peygamberler sayesinde

¹⁹ Zebidî, *a.g.e.*, II, 313-314.

²⁰ Zebidî, *a.g.e.*, II, 312-313; Krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, 226, 229; Gazzâlî, *el-Münkız*, 21-51, 56; Teftâzânî, *a.g.e.*, 294.

bilinebilecektir. Yüce Allah'ın, peygamberleri hüccetler ve mucizelerle desteklemesi de bunun doğruluğunun bir kanıtıdır.²¹

d) Mucizelerin Peygamberlerin Doğruluğuna Delâleti

Yalancı peygamberle gerçek peygamberi ayırt etmek için delillere ihtiyaç olduğunu ifade eden kelâmcılar, nübüvvet iddiasında bulunan zatın sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, *tehadî* (meydan okuyan) ile birlikte, insan gücünü aşan ve genel-geçer tabiat kanunlarına (adedullah) aykırı olarak zuhur eden bir delil yani mucize getirmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.²² Klâsik kelâm eserleri bu sebeple nübüvvetin ispatını delillendirmede, öncelikle mucize üzerinde durmaktadırlar.²³ Çünkü mucize, nübüvvet iddiasıyla ortaya çıkan kimseyle, yalancı kişiyi ayırt edici en açık kriterdir. O, temel olarak, Allah'ın fiilidir ve meydana geldiği sırada nebî'nin dışındakileri acze düşürücü özelliğinden dolayı bu isimle isimlendirilmiştir.²⁴

Mucizenin, nübüvvetin sıhhatini ve peygamberin söylediklerinin doğruluğunu ispat etmenin dışında başka bir maksadı olmadığını ifade eden Eş'arî, peygamberin doğruluğunu bilmenin ilk şartı olarak peygamberin elinde mucizenin zuhur etmesini zikreder.²⁵ Bâkîllânî de bu konuda, mucizenin şart olması konusunda İslâm âlimlerinin ittifak ettiklerini belirtir.²⁶ Bağdâdî (ö. 429/1037), Mâverdî (ö. 450/1058), Cüveynî (ö. 478/1086), İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ve Teftâzânî (ö. 793/1390) gibi âlimler de bu kanaati paylaşırlar.²⁷ Mâtürîdî âlimlerinden olan Pezdevî, risâletin ancak mucizeler vasıtasıyla kanıtlanabileceğini ifade ederek Eş'arîlerle aynı görüşü benimser.²⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî ise, peygamberin hârikulâde bir delil getirmesini Allah'ın hikmetinin bir gereği görür.²⁹

Tahâvî (ö. 321/933), Mâtürîdî, Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gibi bazı kelâmcılar ise peygamberliğin ispat edilmesinde mucizeyi mutlaka gerekli bir delil olarak görmezler ve mucizeler olmadan da nübüvvetin ispat edilebileceğini savunurlar. Onlara göre

²¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319-320.

²² Halil İbrahim Bulut, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul 2002, 96; a.mlf., "Mucizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar", *SAÜİFD.*, Sakarya 2001, IV, 174.

²³ İbn Fûrek, *a.g.e.*, 178; Ebü Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *el-Beyân: Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, trc. Adil Bebek, İstanbul 1998, 47.

²⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319-320.

²⁵ İbn Fûrek, *a.g.e.*, 176.

²⁶ Bâkîllânî, *el-Beyân*, 44, 47, 68.

²⁷ Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 82.

²⁸ Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 138-139.

²⁹ Nesefî, *Tebstratü'l-edille*, II, 32 vd.

peygamberliğin ispatı konusunda tek yol mucize değildir. Zira her kavim, kendilerine gönderilen peygamberlerin mucizeleri olmasa bile onun söylediklerini kabul etmeyi gerektirecek bir çok doğruluk alâmetlerine şahit olmuştur. Bu düşünceye göre peygamberlik mucizeyle sabit olduğu gibi başka delillerle de ispat edilebilmektedir.³⁰ Mâtürîdî, ilâhî fiillerde hikmet prensibinden hareket eder. Ona göre Allah'ın yaratması ve peygamberlerin mucize göstermelerinde insanların maslahatlarına yönelik birtakım hikmetler ve faydalar bulunmaktadır. Ancak peygamberlerin nübüvvetine delâlet etme noktasında sadece mucize göstermek yeterli değildir. Mucize ile beraber peygamberlerin ahlâkî yapıları ve getirdikleri öğretilerinin sağlamlığının da önemi vardır.³¹ Dolayısıyla peygamberliğin ispatında mucize mutlaka bulunması gerekli bir şart olarak değerlendirilemez. Ona göre Hz. Peygamberin hem mesajı, hem ahlâk ve sîreti, hem de mucizeleri bir arada mütalaa edilmelidir.³² Gazzâlî'ye göre insanın mucizeler konusundaki şüphelerden kurtulması ve sadece mucizeler yoluyla nübüvveti kavraması her zaman mümkün olmaz. Mucizenin dışında İnsanları ikna edebilecek birçok delil bulunmaktadır.³³ O, mucizeyi nübüvvetin tespiti için yeterli ve yegâne delil olarak kabul etmez. Nübüvvetin ispatında mucize müstakil olarak ortaya konulabileceği gibi, insanlar tecrübe yoluyla, peygamberlerin bildirdiği hususları bizzat yaşayarak ve sonuçlarını müşahade ederek nübüvvetin doğruluğuna ulaşabileceklerdir.³⁴

Gerçek peygamberle yalancı peygamber arasındaki fark nasıl anlaşılır, mesajın Allah'tan geldiği nasıl bilinir? Mucize'nin dışında, ahlâkî davranışlar ve kişilikle peygamberlik ispatlanabilir mi? Bu sorular, Zebîdî'nin, *İthâfû's-sâde*'de, nübüvvet-mucize ilişkisini incelemeye, cevaplamaya çalıştığı sorulardır.³⁵ Bu metod aynı zamanda Bâkîllânî, Cüveynî, Pezdevî, Gazzâlî, Nesefî ve Âmidî'nin de izlediği bir yoldur.³⁶

Zebîdî'ye göre Peygamberlik iddiasında bulunan kişi, bunu destekleyecek bir mucize getirmelidir.³⁷ Bu çerçevede Zebîdî, Allah'ın

³⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 236,-238, 254 vd.; Gazzâlî, *el-Münkız*, 54-55; Fahreddin er-Râzî, *en-Nübüvvât vemâ yete'alleku biha* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekâ), Beyrut 1986, 177.

³¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 236-238, 254.

³² Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 83-84.

³³ Gazzâlî, *el-Münkız*, 54-55.

³⁴ Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 184, 198.

³⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329, 332-334.

³⁶ Bk. Bâkîllânî, *a.g.e.*, 156 vd.; 132; Cüveynî, *a.g.e.*, 124-125; Pezdevî, *a.g.e.*, 136; Gazzâlî, *el-İktisâd*, 143 vd.; Nesefî, *Tebsiratü'l-edille*, II, 29-33, 38-43; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî, Kahire 2002, IV, 24 vd.

³⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311.

peygamberlerinin doğruluklarına birer delil olarak yarattığı mucizenin tanımı, şartları, nübüvete delâleti gibi konuları ele alarak,³⁸ mucizeyi inkâr edenlerin itirazlarını cevaplamaya çalışır.³⁹

Müellifimiz, peygamber gönderilmesindeki hikmeti ve peygamberlere olan ihtiyacı, insanların tabiblere olan ihtiyacına benzetir. O bu konuda şunu dile getirir: “Nasıl ki zehirli ve faydalı ilaçları incelemeye ehil olan tabib/hekim ise, kulların âciz kaldığı hususlarda da ehil olan peygamberlerdir. Ancak, tabiblerin doğruluğu doğru tecrübe ile peygamberlerin doğruluğu ise, olağanüstü mucize ile bilinir.”⁴⁰ Nitekim bu düşünce genel anlamıyla kelâmcıların çoğunluğunca benimsenmiş, peygamberlik davasında bulunanın, iddiasını destekleyecek bir mucize göstermesi, bir delil getirmesi gerekli görülmüştür.⁴¹

Zebîdî, nebînin tanınmasında ve nübüvvetin ispatında mucizenin gerekli olduğunu kabul etmekle beraber, Mâtürîdî, Gazzâlî ve Teftâzânî'nin fikirlerine meylederek mucizelerden başka delillerin de olabileceğini, peygamberlerin ahlâk, fazilet, şemâil, seciye ve doğruluklarının; kendilerinden başka insanlarda bulunmayacak derecedeki üstünlüklerinin, doğruluklarına birer delil teşkil edeceğini de benimser.⁴² Dolayısıyla müellifimiz, peygamberlerin tanınmasıyla ilgili olarak; birincisi, peygamberin elinde olağan üstü bir fiilin zuhur etmesi, ikincisi de onun ahlâkı, kişiliği, hayatı ve mesajından hareket edilmesini delil olarak sunar.

Diğer kelâm âlimleri gibi mucizenin peygamberliğin doğruluğuna delâletini “gâibin şahide kıyası” yoluyla açıklar.⁴³ Allah'ın gerçek elçisini tasdik etmesini izah edebilmek, peygamberlerin doğruluğunu akla yaklaştırmak amacıyla, genel olarak kelâmcıların

³⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329-330.

³⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-334.

⁴⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; Krş. Gazzâlî, *el-Münkız*, 52-55; a.mlf., *el-İktisâd*, 145.

⁴¹ İbn Fûrek, *a.g.e.*, 176; Bağdâdî, *el-Fark*, 271; Cüveynî, *el-İrşâd*, 126.

⁴² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 316; Krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, 236-238; Gazzâlî, *el-Münkız*, 53-55.

⁴³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330. Bu istidlâl yönteminde, “şâhid” olarak adlandırılan duyular dünyası ile, “gâib” olarak isimlendirilen duyular ötesi alan arasında, ortak bir hüküm ve sıfattan hareketle bir konuda iki varlık arasında bir hükme varılmaktadır. Özellikle yaratıcının sıfatlarının yaratılan varlıkların sıfatlarından hareketle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu metot, Mu'tezilenin birçok konuda, Ehl-i Sünnet'in ise ilâhi sıfatlarla ilgili bazı hususlarda kullandığı insanın metafizik alana ilişkin bilme arzusu sonucu oluşturulan, asıl olarak aklın temel alındığı bir yöntemdir. Bk. Bâkîllânî, *Kitabu't-Temhid*, nşr. İmadüddî'n Ahmed Haydar, Beyrut, 1987, s. 31-33; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muhît bi't-teklîf*, Kahire 1965, s. 167, Metin Özdemir, “Kelâmî İstidlâlînin Problematığı”, C. Ü. İlah. F. Der., Cilt: V, sayı: 2, Sivas 2001, s. 183 vd.

verdikleri “hükümdar-elçi” örneğinden yararlanır.⁴⁴ Onun zikrettiği bu misal tüm kelâm kaynaklarının vazgeçilmez örneğidir. Buna göre bir kişi, hükümdarın meclisinde ve bir topluluk huzurunda kalkıp da kendisinin bu hükümdarın elçisi olduğunu, bu topluluğa gönderildiğini iddia etse, topluluk da ondan bu iddiasının doğruluğuna dair bir delil getirmesi talebinde bulunabilirler. Böyle bir durumda adamın delili, “bu hükümdar her zamanki âdetine aykırı olarak tahtından üç defa kalkacak ve oturacak”, iddiasında bulunması, buna karşılık, hükümdarın da onun bu sözünden dolayı tahtından üç defa oturup kalkmasıdır. Hükümdarın bu hareketleri adam için tasdik olur ve tereddütsüz adamın doğruluğuna dair zaruri bir ilim meydana gelir. Bu şekilde hükümdarın âdetinin hilâfına davranmasının anlamı “doğru söyledin, gerçekten seni elçi tâyin ettim. Sen benim elçimsin, sözlerinde haklısın” manasını ifade eder. Böylece mücizenin sözlü tasdik değil fiili bir tasdik olduğu kabul edilmiş olur.⁴⁵ Bu şekilde peygamberlik iddiasında bulunana, davasında sadık olduğunun ortaya konulması durumunda, bu doğruluğuna delil teşkil edecek mücize gösterme kudreti bahşedilir.

Peygamberliğin doğruluğuna delil olarak kullanılan “gâibin şâhîde kıyası” metoduna ve konuyu anlatmak için verilen “hükümdar-elçi” örneğine yöneltilen itiraz ve tenkitleri nakleden Zebîdî,⁴⁶ bu itirazlara; “verilen misal ancak izah etmek ve zihne yerleştirmek içindir, istidlal için değildir”, şeklinde cevap verir.⁴⁷ Müellifimize göre, bu metotla mücizenin nübüvvete delâletini anlatmaya çalışmanın asıl hedefi, Allah ile peygamber arasındaki ilişkinin hükümdar-elçi ilişkisindeki gibi olduğuna işaret etmek veya şuhûdî âlemlerle gaybî âlem arasında kıyasta bulunarak kesin bir sonuca varmak değildir. Nitekim birçok kelâm âlimlerine göre de bu misal, ispat için değil konuyu açıklamak ve anlaşılır kılmak amacıyla verilmiştir. Çünkü şartlarına uygun olarak zuhur eden mücizenin nebînin doğruluğuna delâleti açıktır. Bu bakımdan burada ortaya konulan bir hükmün kesinlikle ispat edilmesini sağlayan bir istidlal tarzı değil, sadece konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir örneğin verilmesidir.⁴⁸

Kelâm kaynaklarında mücizenin nübüvvete delil oluşunun keyfiyeti hususunda farklı görüşler zikredilir. Zebîdî, kelâm âlimlerinin bu konuda aklî, vazî ve âdete dayalı delil olmak üzere üç farklı yaklaşım gösterdiklerini ifade eder. Müellif, konuyla ilgili görüşünü

⁴⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330-331; Benzer örnekler için bkz. Cüveynî, *el-İrşâd*, 132-133; Gazzâlî, *el-İktisâd*, 146; Nesefî, *Tebssratü'l-edille*, II, 32-33.

⁴⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330 vd.; Krş. Gazzâlî, *el-İktisâd*, 146.

⁴⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 331-332.

⁴⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332-333.

⁴⁸ Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 101.

dile getirerek fazla detaya inmez.⁴⁹ Konuyla ilgili olarak öne sürülen görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

Müccizenin nübüvvete “aklı” yönden delil olduğunu savunanlara göre, Allah’ın, peygamberin iddiası doğrultusunda olağanüstü bir olayı yaratması, Allah’ın tasdik yönündeki iradesine delalet eder. Nitekim fiilin vakte, şekle ve miktara has olması, zorunlu olarak Allah’ın iradesine delalet eder.⁵⁰ Zira iddia doğrultusunda hârikulâde bir olayın meydana gelmesi, benzerini başkalarının yapamaması itibarıyla ilâhî kaynaklı olduğu anlaşıldıktan sonra, istidlâli olarak bu olayın tasdik gayesiyle yapıldığı sonucuna varılır. Bu tür delâlet hârikulâde ve akli bir delâlet olmuş olur.⁵¹

Müccizenin nübüvvete “vaz’i” yönden delâlet ettiğini savunan kelâmcılara göre, “vaz’i” delâlet; belli anlamları içeren mânâ ve fiillerin delâletidir. Yani Müccizenin söze irca edilmesidir. Bu sözle olabileceği gibi üzerinde uzlaşmaya varılmış bir fiilin delâletiyle de olabilir.⁵² Bir başka deyişle insanların, benzerini getirmeye davet edilmesinden sonra peygamberin elinde ortaya çıkan müccize, Allah’ın “kulum, benden tebliğde bulunduğu konularda doğru söylemiştir” sözü yerine geçer.

Üçüncü bir yaklaşım olan müccizenin âdete dayalı bir delil olmasından maksat, peygamberin isteği üzerine meydana gelen olayın herhangi bir araştırma ve incelemeye gerek duymadan doğruluğunu ispat etmek üzere gerçekleştiğinin tarihi seyir içerisinde kendiliğinden anlaşılmasıdır. Buna göre Allah’ın müccizeyi yaratması peygamberin doğruluğuna zorunlu olarak delâlet eder. Utananın yüzünün kızarması, ürkenin ürkmemesinin zorunlu olması bunun örneklerindedir. Bu hallerin kişinin durumuna delaleti nasıl normal olarak biliniyorsa, müccizenin zuhurunun akabinde nebînin doğruluğunun bilinmesi de böyledir.⁵³ Zebîdî, tercihini üçüncü görüşten yana kullanarak, müccizenin keyfiyetinin âdete dayalı delil olması gerektiğini savunmuştur.⁵⁴ Onun bu görüşü Cüveynî ve Âmidî gibi Eş’arî âlimlerinin konuyla ilgili yaklaşımlarına uymaktadır. Zira onlara göre müccize, akli değil, âdete dayalı bir delildir.⁵⁵

⁴⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330.

⁵⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330.

⁵¹ Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 108.

⁵² Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 106.

⁵³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330; Krş. Teftâzânî, *Şerhu’l-‘Akâ’id*, 295; Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, Beyrut 1998, VIII, 246 vd.

⁵⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330.

⁵⁵ Âmidî, *Ebkârü’l-efkâr*, IV, 24-25; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 132 vd.; Adudiddin Abdurrahman bin Ahmed el-Îcî, *el-Mevâfık fi ‘ilmi’l-Kelâm*, Beyrut ts., 342.

Peygamberlerin gösterdikleri mucizeler kendi çağdaşları tarafından da bizâtihi kabul edilir, sonraki gelen nesillerce de tevâtür yoluyla benimsenir. Tevâtür yoluyla gelen bu bilgiler kesinlik ifade ederler. Peygamberlerin, birçok mucize göstermesi bize kadar bu yolla bildirilmiştir. Bu konuda peygamberlerden farklı mucizeler rivâyet edilmiştir.⁵⁶ Bunlardan ateşin Hz. İbrâhim'i yakmaması, Hz. Mûsâ'nın âsâsının yılanı dönüşmesi, Hz. İsâ'nın ölüleri diriltip, körü ve alaca hastalarını iyileştirmesi ve Hz. Muhammed'in başta Kur'an olmak üzere bir çok mucizeler göstermesi, peygamberlerin doğruluğuna delâlet etmektedir.⁵⁷

1- Mûcizenin Şartları

Kelâm literatüründe peygamberlik iddiasında bulunan kimse- nin bu iddiasında doğru söylediğini gösteren harikulâde olaylar hakkında bazı temel özellikler zikredilir. Bu özellikler sayesinde, gerçek nebîlerle yalancılara birbirinden ayırt etmek mümkündür.

Mûcizenin birtakım şartları olduğunu ifade eden Zebîdî, *İthâfû's-sâde* adlı eserinde müstakil olarak mûcizenin şartları ve özelliklerinden söz etmemiştir. Daha çok mûcizenin peygamberliğe delil olmasını ele almış, Hz. Peygamberin mucizelerinden hareketle peygamberliğini ispata çalışmıştır. Fakat yeri geldikçe dağınık olarak farklı yerlerde mûcizenin şartlarından bahsetmiştir.

Buna göre öncelikle söylenmesi gereken, mûcizeden maksadın peygamberlik iddiasında bulunan kimseyi doğrulaması gerektiğidir.⁵⁸ İnsanların normal şartlarda yapageldikleri fiillerinin hilâfına olağanüstü bir fiil olarak mûcize, herkesin dikkatini celbeden bir mâhiyette olmalı ve başkaları benzerini getirmekten âciz kalmalıdır.⁵⁹ Mûcizenin, âdetin dışında bir şey yapmak veya alışılmış bir şeyi yapmaktan alıkoymak sûretiyle iki şekilde gerçekleşmesi de mümkündür.⁶⁰ Zebîdî'ye göre bunlar arasında harikulâdelik bakımından fark yoktur. Çünkü kudretleri dahilinde olmasına rağmen, insanları normal bir eylemden alıkoymak olağanüstü olması yönüyle mûcize sayılır.⁶¹ Konunun daha iyi açıklanabilmesinin örneği şudur: "Bir peygamberin 'Benim hak peygamber olduğuma delilim şudur: Ben yerimden kalkacağım, ellerimi başımın üzerine koyacağım, fakat siz bunları yapamayacaksınız' şeklinde iddiada bulunsa ve peygamber

340-341; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, nşr. Abdurrahmân 'Umeyra, Beyrut 1998 V, 17-19.

⁵⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 326 vd.

⁵⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 329-333.

⁵⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319; Krş. Âmidî, *Gâyetü'l-merâm*, 281.

⁵⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320, 329; Krş. Nesefî, *Tebsratü'l-edille*, II, 31 vd.

⁶⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320, 330-331.

⁶¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330 vd.; Krş. Bâkillânî, *el-Beyân*, 54-55, 68-70.

dediğini yaptığı halde muarızlarının yapmak istedikleri halde belirtilen vakitte bunu yapamamaları mucize kabul edilir.”⁶² Verilen misalden de anlaşılacağı gibi, peygamberin yaptığı davranış aslında olağan bir fiil olmakla birlikte insanların devamlı ve sıradan bir şekilde yapabildiklerini yapamamaları yönünden olağanüstü bir durumdur. Bu durumda akla gelen ve sorulması gereken soru, peygamberin gerçekleştirdiği fiilin mi, yoksa insanların devamlı sürette yaptıklarını gerçekleştirememelerinin mi mucize olduğu sorusudur. Müellife göre, soru kendi içerisinde bir yönlendirmeyi ve hatayı barındırmaktadır. Çünkü mucizeleri gerçekleştiren ne peygamber, ne de diğer varlıklardır. Mucizeler yalnızca Allah’ın yarattığı fiillerdir.⁶³ Gerçi Zebîdî, mucizelerin olağanüstü olaylar olduğunu kabul etmekte ve hatta böyle bir özelliğin onu diğer fiillerden ayıran en önemli nitelik olduğunu düşünmektedir. Fakat yukarıda gerçekleşmemiş bir olayı örnek olarak sunması, Allah’ın kudretinin her şeye kâdir olduğunu, sıradan olayların da bize kendisi ve peygamberinin bir delili olarak ortaya konulabileceğini göstermek içindir.

Zebîdî’ye göre bir başka yönden mucize “meydan okuma, karşı koyma ve mücâdele etmeyi barındıran âyet”tir.⁶⁴ Buna göre her mucize âyettir; ama her âyet mucize değildir.⁶⁵ Bununla birlikte mucizenin açıklanmasında daha çok karşı koyma ve meydan okuma esası üzerinde durulmaktadır. Bundaki maksadı ise nübüvvet iddiasında, davanın muciz (âciz bırakan) ile ilgili olmasıdır. Böylece nübüvvet ve risâleti inkâr edenlere karşı bir mücâdele ve meydan okuma özelliği taşıyan mucize, münkirleri âciz bırakarak peygamberin iddiasını doğrulamaktadır.⁶⁶ Peygamberliğin ispatı konusunda delil gösterilen mucizelerin en belirgin özelliği *tehadîd*dir ve muhaliflerin benzerini getirmekten âciz kalmakta, peygamber, gösterdiği bu mucizeyle muhataplarına meydan okumakta, gerçek nebî olduğunu ancak bu şekilde ispatlamaktadır. Yoksa Allah’ın muhaliflerinde acziyeti yaratmasıyla onları engellemesi söz konusu değildir.⁶⁷ Peygamber, Allah tarafından görevlendirilmesi hususunda, olağanüstü

⁶² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 330; Benzer örnekler için bk. Bâkîllânî, *a.g.e.*, 54-55, 126-128.

⁶³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 329.

⁶⁴ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Beyrut 1306, “acz” md.; a.mlf., *İthâfî’s-sâde*, II, 319.

⁶⁵ Zebîdî, *İthâfî’s-sâde*, II, 319; a.mlf., *Tâcü’l-‘Arûs*, “acz” md.

⁶⁶ Zebîdî, *İthâfî’s-sâde*, II, 319-320.

⁶⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 329-330; Krş. Bağdâdî, *Usûlü’l-dîn*, 170; Cüveynî, *el-‘Akîdetü’n-Nizâmîyye*, 222.

fiilin yaratılmasıyla kendisinin doğrulanacağını iddia etmekte, Allah da bu isteğini gerçekleştirmekte, onu doğrulamaktadır.⁶⁸

2- Mûcizenin Kerâmet, Sihir ve Büyüden Farkı

Zebîdî'ye göre peygamberlerin dışındaki bazı kimselerden de herhangi bir iddia bulunmaksızın hârikulâde olaylar zuhur edebilmekte, özellikle de veliler kerâmet gösterebilmektedir. Ancak bu tür kerâmet ve olağanüstü olaylar ile mûcize arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Kerâmette toplu bir meydan okuma ya da nübüvvet ve risâlet iddiasında bulunma söz konusu değildir. Mûcizeyi tasdik etmek gerekli iken kerâmette böyle bir tasdike ihtiyaç duyulmamaktadır. Velinin velâyetine karşı çıkmak câiz olsa da, bu velayet geçerlidir.⁶⁹ Mûcize, muarızlara karşı meydan okumayla gerçekleşir. Dolayısıyla müellife göre mûcizeyi, kerâmetten ayırt etmenin en önemli kıstası mûcizenin tehattî özelliğine sahip olmasıdır.⁷⁰ Tehaddiden maksat ise, benzerinin insanlar tarafından asla yapılamayacağını, iddia sahibinin Allah tarafından desteklendiğini göstermek, diğer taraftan muarızların söz konusu delil karşısında âcizliklerini ortaya koymaktır.⁷¹

Zebîdî'ye göre mûcizenin sihir ve büyüden farkı, ne kadar ileri düzeyde olursa olsun peygamber olmayanlar tarafından ortaya konulmaması, mûcizenin sadece Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşmesidir.⁷² Sihir ve büyü, göz boyama ve aldatmadan ibarettir. Mûcize ise Allah tarafından resûlünün iddiasını doğrulamak ve inkârcıların aleyhine bir hüccet ve benzerlerini getirmekten âciz olmaları için meydana gelen bir delildir.⁷³ Zebîdî, konuyla ilgili olarak verilebilecek en güzel örneğin Hz. Mûsâ kıssası olduğunu dile getirir. Çünkü onun zamanında sihir oldukça yaygındı. Göz boyama ve aldatmadan ibaret olan sihirler, Hz. Mûsâ tarafından Allah'ın yardımıyla boşa çıkarılmıştı. Bunun sonucu olarak da Hz. Mûsâ, peygamberliğini ispatlamış ve onlara gâlip gelmiştir. Bu sanat sahipleri/ illüzyonistler sihir ve gözbağcılıkla Hz. Mûsâ'nın gösterdiği olağanüstü olaylara ulaşamayacaklarını, bu konudaki acizyetlerini itiraf etmişlerdir. Peygamber dışında hiç kimsenin harikulâde olaylara gücünün yeteme-

⁶⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319, 330; Krş. Bâkîllânî, *a.g.e.*, 53-54; Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1988, I, 358.

⁶⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319 vd.

⁷⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319 vd.; Krş. Ebû Muhammed Nüreddin Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn: Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2005, 116-117; İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 358-359; 1188-1190.

⁷¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319-320.

⁷² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333.

⁷³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333.

yeceğine dair bu itiraf Zebîdî göre, mucizenin doğruluğuna dair en kuvvetli delil olmakta ve en önemli özelliğini oluşturmaktadır.⁷⁴

II- Nübüvvete Yapılan İtirazlar

a) Zebîdî'nin Nübüvvete Yapılan İtirazlara Yaklaşımı

Nübüvvetin duyularla algılanamayan gaybî bir husus oluşu, gerçek peygamber ile sahte peygamberi ayırt etmeyi sağlayan bir ölçütün ortaya konulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle İslâm âlimleri hem nübüvveti inkâr edenlere cevap vermek hem de nübüvveti ispat etmek için bir takım kıstaslar koymuşlar, çeşitli ispat metotları oluşturmuşlardır.

Zebîdî de önceki âlimlerin metotlarından istifade etmiştir. Bu konuda izlediği metot, öncelikle nübüvveti inkâr edenlerin dile getirdiği itirazları zikretmek, ardından bu itirazları cevaplamak olmuştur.⁷⁵ Bu tarz bir metotla peygamberliğin ispatı için gerekli olan bir takım akli ve hissi deliller ortaya konacak, nübüvvet iddiasında bulunan zatın sözlerine delil olmak üzere tehdidiyle birlikte bir takım harikulâde ve tabiat kanunlarına aykırı olaylar zikredilecektir. Bu sayede insanların zihnindeki şüpheler giderilecek, peygamberlerin tanınip bilinmesi, insanlara sundukları emir ve yasakların geçerlilik kazanmasıyla dinen sorumlu tutulabilmeleri mümkün olacaktır.

Bu çerçevede yapılması gereken öncelikle ispat amacıyla nübüvvete yapılan itirazları ve bunların hangi noktalardan ortaya konulduğunu tespit etmektir. Zebîdî'nin zikrettiği nübüvvete karşı çıkanların itirazlarını başlıca şu maddelerde toplayabiliriz:

1- Müellife göre nübüvvete karşı çıkanların başında Berâhime gelmektedir.⁷⁶ Onlara göre peygamberlerin gönderilmesinde bir fayda yoktur. Zira akıl, meseleleri anlayabilmede daha fazla genişliğe ve zenginliğe sahiptir. Bu durumda vahiy akıl ile kavranabilirse peygamber gönderilmesinin bir anlamı ve faydası yoktur. Vahyin

⁷⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 333; Krş. Bâkîllânî, *el-Beyân*, 86-88, 115 vd.; Nesefî, *a.g.e.*, II, 31 vd.; İbn Haldûn, *a.g.e.*, II, 1188-1190.

⁷⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311 vd.

⁷⁶ İslâm düşünce tarihinde nübüvvet konusu incelenirken nübüvvete yapılan en önemli itirazın Berâhime menşei olduğu vurgulanmaktadır. Bu fırka âdeta nübüvveti inkâr düşüncesiyle özdeşleşmiştir. Bu nedenle Zebîdî, İslâm literatüründe nübüvveti inkâr edici görüş ve düşüncelerin sembolü olarak kabul edilen Berâhime'yi zikretmiştir. Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311. Berâhime hakkında geniş bilgi için bkz. Norman Calder, "Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik" trc. Süleyman Akkuş, *Mârife*, Yıl 3, Sayı I (Bahar 2003), 181-194; İlhan Kutluer, *Akıl ve İtikad*, İstanbul 1996, s. 69-85; Günay Tümer, "Brahmanizm", *DİA.*, VI, 329-333; Sabri Yavuz, *a.g.e.*, 140-142; Orhan Şener Koloğlu, "Berâhime", *UÜİFD*, XIII, Sayı: 1, 2004, s. 159-193.

içeriği akıl ile kavranamayan şeyler ise, bu taktirde peygamberin getirdiği şeyler içerik yönüyle aklın uygun gördüğü hususlar değildir ve bu nedenle kabul edilemezler.⁷⁷

2- Bir diğer itiraz edilen nokta şudur: Bizim nübüvvetin delili olan mucizeleri, kâhin ve sihirbazların ortaya koydukları olaylardan ayırt etmemiz mümkün değildir. Başkalarının da mutlaka nice maharet ve becerileri vardır. Mücizelerin de diğerleri gibi göz boyama ve el çabukluğuyla meydana gelmeleri mümkündür. O halde bu konuda peygamberlerin söylediklerine değil aklımıza güvenmeliyiz.⁷⁸

3- Size göre bazıları “Allah dilediğini saptırır, dilediğine yol gösterir” görüşündedir. Böyle olunca, “Allah’ın kulları saptırmak için yalancı peygamberin elinde olağan üstü bir olayı yaratmaya engel olan nedir?” sorusunun zorunlu olarak sorulması gerekir.⁷⁹

4- Siz delil olarak mucizeyi kabul ediyorsunuz. Peygamberlik iddia eden bir kimsenin olağanüstü bir olay getirmesi neyle bilinir? Muhtemelen o böyle şeyleri âdet haline getirmiş, alışmış olabilir. Ayrıca âdetin başlangıcı mu’cize olabilir. Ancak daha sonra tekrar etmekle olağan hale gelebilir. Dolayısıyla bu durum peygamberliğin doğruluğuna delâlet etmez.⁸⁰

5- Mu’cizenin zorunlu olarak peygamberin doğruluğuna delâlet ettiğini iddia ediyorsunuz. Sonra da gâibi şâhide kıyas ediyorsunuz. Mu’cizenin delâlet yönüyle zorunlu olduğunu kabul etmek, gâibi şâhide kıyaslamaktır. O zaman nasıl oluyor da delaleti zorunlu olan bir hususta kıyas yapma yoluna başvurabiliyorsunuz? Zikrettiğiniz misâl iddianızla mutabık değildir. Çünkü içinde müşâhede edilen hissî önermeler vardır. Zikredildiği şekilde insanlar, hükümdarın oturup kalkması gibi hallerini ve fiillerini görmekte idirler. Halbuki Allah bizce şâhid değil, gâiptir. O zaman şâhidi gâibe nasıl kıyaslayabiliyorsunuz? Dolayısıyla karînelerinizin asılsızlığı ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Zebîdî’nin nakletmiş olduğu bu itirazların ana teması, peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini tespit etmenin aklın dışında mümkün olmadığı ve gerçek bilgiye ulaşmada aklın mutlak hakimiyeti ve yegâne ölçü vasıtası olduğu esasına dayanmaktadır. Bu düşünceden hareketle doğru ve yanlışın bilinmesinde aklın yeterli

⁷⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; Ayrıca bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-mîlel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihal* (nşr. Mahmud Ali Beyzavî), Beyrut 1999, I, 86 vd.; Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve’n-nihal*, Beyrut ts., III, 708-709.

⁷⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332; Ayrıca bk. Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-hamse*, 380-380; Şehristânî, *a.g.e.*, III, 706.

⁷⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332; Krş. Pezdevî, *a.g.e.*, 139.

⁸⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332.

⁸¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 332.

olmasından hareketle peygamber göndermek imkânsızdır. Onlara göre bilginin yegâne kaynağı akıldır, akıl bütün bilgileri elde etmek için yeterlidir.

b) İtirazlara Cevapları

Zebîdî bu itirazlara akli istidlallerle cevap vermeye çalışır. Ona göre Allah'ın fiillerinde hikmet bulunmaktadır. Hiçbir fiili tutarsızlıkla, saçma ve anlamsız olarak nitelendirilemez. Bu itibarla, peygamber gönderilmesinde sayılamayacak kadar maslahatlar bulunmaktadır. İlâhî mesajın kılavuzluğu bulunmadan dirlik ve düzenin kurulamayacağı, ibadetlerin şekli, miktarı, zamanı, dünya ve âhiretle ilgili saâdet ve şekavet gibi konularda aklın âciziyetleri bilinmektedir. Öyleyse bu temelden hareketle yapılması gereken, nübüvvet müessesinin insan tabiatına ve sosyal realiteye dayanarak ispatlanmasıdır.⁸²

Berâhime'nin, insan aklının tek başına yeterli olup risaletten müstağni kalılabileceği şeklindeki itiraz, Zebîdî tarafından şu dört maddede cevaplanır:

a) Akıl, iki yerde yol gösteremez: 1) Âhirette insanı kurtaracak olan fiillere ulaştıramaz. Akıl bu hususa sadece yaklaşabilir, ama gerçeği dinle bulur. 2) Haşır, mükâfat, ceza, cennet ve cehennem gibi âhîret halleriyle ilgili haberler için de akıl yetersiz kalır. Bu konularda aklın ortaya koyduğu hususlar sadece ihtimallerden ibarettir. İhtimallere dayanarak bir inanç bina edilemez. Dolayısıyla Zebîdî'ye göre ölüm sonrasında ilgili haberler için temel dayanak, peygamberler ve onların bu konudaki haberler olmaktadır.⁸³

b) Her ne kadar akıl maslahat ve mefsedetleri fark edebilse de, tek başına bağımsız olarak idrak edebilme özelliğine sahip değildir. Akıl müstakil olarak Allah'ın varlığı ve kudreti gibi konuları anlayabilir, peygamberlerin getirdiği hususlar da bunları destekleyip teyit eder. Ancak müellifle göre ru'yet, cismânî haşr, şu günde oruç tutmanın kötü, bir başka günde iyi olması gibi ibadetlerin zaman ve mekansal hususların idrâkinde akıl yetersiz kalmaktadır. Âhirete yönelik haller ve ibadetlerin yapılarındaki hususlar peygamberler tarafından açıklanmıştır. Aklın iki ihtimalden birini tercih edemeyip tereddüt ettiği hususlar, peygamberlerin getirmiş oldukları dinler vasıtasıyla ortadan kaldırılmaktadır. Yani bir şeyin iyi olduğuna dair zann-ı gâlip, çirkinliğine dair de vehmin söz konusu olma

⁸² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311-313.

⁸³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; Krş. Mâtürîdî, *a.g.e.*, 226, 229; Gazzâlî, *el-Münkız*, 51-52, 56.

durumunda, akıl ve vehim karışıklığı ve tereddüt, peygamberlerce giderilebilmekte kesin hale getirilmektedir.⁸⁴

c) Akılları birbirinden bağımsız kabul etsek bile, bu konulardan habersiz olanları uyarma hususunda onlara, bu durumdan haberdar etmelerini engelleyen şeyin ne olduğu sorulmalıdır. Hâlbuki bilinmektedir ki akıllı insanlar yapılan nasihatlerin bir takım şaibelerden arındırılması, halis bir hale getirilmesinde görüş birliğindedirler.⁸⁵

d) İnsanlar yaratılış itibariyle farklı oldukları gibi, akıl yönünden de farklıdırlar. Birinin aklıyla doğru kabul ettiği, güzel gördüğü bir hususu, diğeri yanlış sayabilmekte, çirkin görebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal mutabakat sağlanamamakta, bir başka kuruma; yani toplumsal barışın oluşabilmesi için peygamberlik kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁶ Müellife göre, sırf akla dayanarak bir takım din ve inançlara bağlanan kişi, kendi inancının ve dininin doğruluğunu iddia etmek durumunda kalacaktır. Bu ise inanç birliğine aykırıdır ve kabul edilemez. Bu noktada müellif, peygamberin haber verdiği emir ve nehiylerin, bunu karara bağlayacağını ve ancak peygamberlerin getirdiği esaslar ile doğru ile yanlışın birbirinden ayrılabilceğini, insanların şüphelerinin bu sayede giderilebileceğini dile getirir.⁸⁷

III- Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı

Kelâm eserlerinde nübüvveti ispat konusunda ortaya konulan görüşleri başlıca iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Birincisi, genel olarak peygamberlik müessesesinin ispatı; diğeri ise özel olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı.⁸⁸ Peygamberlerin tanınmasıyla ilgili olarak da harikulâde fiillerin zuhuru, hal, hareket ve mesajlarından hareketle peygamberliklerinin kanıtlanması üzerinde durulmuştur. Zebîdî de bu yolu izleyerek genel olarak peygamberlik müessesesini, ardından Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat etmeye çalışmıştır. Zira ona göre Hz. Peygamber mucizeler ve apaçık âyetlerle desteklenmiştir. "Âyet" in anlamı, peygamberin doğruluğuna dair bir alâmettir. Mucize de nübüvvet iddiasında bulunanın elinde salim bir davaya uygun tehdidiyle birlikte gerçekleşir.⁸⁹ Zebîdî, Ebû'l-Kâsım es-Süheylî'nin (ö. 581/1185) *er-Ravdü'l-ünûf* adlı eserindeki "bu harikulâde hadiselerin bazılarının nübüvvet alametleri olduğu, nübüvvet iddiasıyla birlikte olmaması nedeniyle, mucize

⁸⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 311; Krş. Sâbûnî, *el-Bidâye*, 104.

⁸⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312.

⁸⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312; Krş. Mâtürîdî, *ag.e.*, 227-228.

⁸⁷ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 312.

⁸⁸ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Değişim Yay., İstanbul 2002, s. 35.

⁸⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319.

olarak adlandırılmayacağı” şeklindeki görüşünün kabul edilemeyeceğini de belirtir. Zira Hz. peygamber ölünceye kadar nübüvvet iddiasında bulunmuş ve bunun vazgeçilmez bir dava olduğunu her daim dile getirmiştir. Dolayısıyla sanki o, her saat nübüvvet davasına başlamıştır. Bu nedenle Hz. Peygamberin elinde gerçekleşen harikulâde olaylar nübüvvet iddiasında bulunmasından dolayı hükmen mucize olmuş olur. Sanki Hz. Peygamber her an, ben Allah’ın resûlüyüm, bu benim doğruluğumun delilidir, demektedir.⁹⁰ Zebîdî’nin bu düşüncesi, genel olarak mucizenin nübüvvet iddiası esnasında meydana gelmesi şartını kabul eden kelâmcıların mucize anlayışından farklı bir değerlendirmedir. Onun bu değerlendirmesinde hadisçi ve mutasavvif kimliğinin etkisi olmalıdır.

Ona göre nübüvvetinin ispat edilmesinde Hz Peygamberin şahsî özellikleri, ahlâkı ve yaşantısı da ortaya konulmalıdır.⁹¹ Hz. Muhammed’in mucizelerini iki ana başlık halinde ele alan Zebîdî, O’nun nübüvvetini inkâr eden Yahudilere, İsevîlere⁹² ve Hıristiyanlara karşı kendi kitaplarından deliller getirerek cevaplar vermeye çalışır.⁹³ Zebîdî’ye göre, Hz. Peygamber’in peygamberliğinin doğruluğu, şu yollarla ispatlanır:

- a) Hz. Peygamberin bizzat varlığı, peygamber olarak gönderilmesi, doğumu, isimleri, sıfatları ve şemâili, şahsı, kişiliği kısaca hayatının ön plana çıkarılması,
- b) Davasına uygun mucizeler göstermesi,
- c) Gösterdiği bu mucizelerle inkârcılara meydan okuması,
- d) Bu mucizelere karşı koyabilecek hiçbir kimsenin bulunmaması,
- e) Son peygamber olduğu ve nübüvvet kapısının kapandığının ispat edilmesi,
- f) Peygamberliğinin evrenselliği,
- g) Hz. Peygamberin geçmiş şeriatları nesh ettiğinin tespit edilmesi.⁹⁴

⁹⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 327.

⁹¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 316, 319-320.

⁹² İsevîlik, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in peygamber olarak kendi kavimlerine gönderildiğini ve Hz. Musa şeriatının neshedilmediğini iddia eden, ilk kez Ebû İsa İshak b. Ya’kub el-İsfehânî tarafından dile getirilen Yahudi mezhebidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, “İseviye Mezhebi ve Hz. Muhammed’in Risâletinin Evrenselliği Tartışmalarının Başlaması”, *SAÜİFD.*, Sakarya 2004, IX, 121-143; a.mlf., “İseviye, İslâm Dünyasında Ortaya Çıkan İlk Yahudi Mezhebi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 18 (Kış 2004), 297-317.

⁹³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318-319.

⁹⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 316-321.

Hız. Peygamberin peygamberliğinin ispat edilmesinde mûcizeler hakkında genellikle birbirine benzeyen bölümlemeler kullanılmakla birlikte, daha iyi anlaşılması gayesiyle farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Buna göre O'nun mûcizeleri üç kısma ayrılır:

- a) Her asırdaki akıl sahibine hitab eden mânevî (*aklî*) mûcize; Kur'an-ı Kerim.
- b) Hız. Peygamber devrindeki insanların, duyu organlarıyla müşahede ettikleri tabiatüstü olaylar (*hissî mûcizeler*).
- c) Hız. Peygamber tarafından haber verilen geçmişe ve geleceğe dair hâdiseler (*haberi mucizeler*).⁹⁵

Zebîdî ise Hız. Peygamberin mûcizelerini iki kısma ayırmaktadır: a) Varlığı devam eden mûcize. Bunun örneği *Kur'an-ı Kerim*'dir. b) Varlığı devam etmeyen mûcize. Bunlar da Hız. Peygamberden sadır olan harikulâde hallerdir.⁹⁶ Müellif, mûcizeleri taksim ederken yukarıda zikrettiğimiz ikinci ve üçüncü şıkkı birleştirerek mûcizeleri iki kısım halinde mütalaa etmişse de bunları izah ederken her üç kısma da ayrı ayrı temas etmiştir.

a- Kur'an-ı Kerim'in Mûcize Oluşu

Kelâmcıların Hız. Peygamberin mûcizeleriyle alakalı olarak izledikleri genel tutum, peygamberliğinin ispatında Kur'an mûcizesini ön plana çıkarmalarıdır. Nitekim kelâm eserlerinde, Hız. Peygamberin hissî mûcizelerine birkaç cümleyle değinilirken, mânevî mûcizelerine ağırlık verilmiş ve nübüvvetinin ispatında bunların önemine vurgu yapılmıştır.⁹⁷

Hissî mûcizeleri'nin dışındaki bütün delil ve alâmetler genel olarak aklî mûcize ya da mânevî mûcizeler olarak adlandırılmaktadır. Bunlar akıl ve basiretle idrak edilebilen deliller olup hissî mûcizelerde olduğu gibi muayyen bir zamana ve mekâna hitap etmekle kalmazlar, her asırdaki insanlara hitap ederler. Aklî mûcize olarak sadece Kur'an-ı Kerim, her asırda herkesin müşahade edeceği sürekli var olacak olan bir mucizedir. Dolayısıyla müellife göre Hız. Peygamberin şemâilî, güzel ahlâkı, merhametli oluşu, güvenirliliği gibi aklî mûcizeleri ise sürekli olmayan mûcizeler olarak değerlendiril-

⁹⁵ Hız. Peygamber'in mûcizelerinin farklı tasnifleri için bk. Mâtürîdî, *a.g.e.*, 254-266; Cüveynî, *el-'Akâidetü'n-Nizâmiyye*, 232; Gazzâlî, *el-Maznûnu bihi 'Alâ Gayri Ehlihî*, trc. Muammer Esen, Ankara 2005, 75-77; Sâbûnî, *a.g.e.*, 107-111; Neseî, *a.g.e.*, II, 52; Fahreddin er-Râzî, *Muhassal: Kelâm'a Giriş*, trc. Hüseyin Atay, Ankara 2002, 229-230; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr*, IV, 79; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 25.

⁹⁶ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

⁹⁷ Halil İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 245.

melidir.⁹⁸ Zebidî için İslâm'ın daima ve sürekli olan mucizesi; belli bir dönem ve mekânla sınırlandırılmayan, her dönem ve zamanda etkili olan, muhatapların her zaman müracaat edip değerlendirebilecekleri Kur'an-ı Kerim mucizesi olmaktadır.⁹⁹ Bu itibarla Kur'an, kıyamete kadar devam edecek akli bir mucize ve Hz. Muhammed'in nübüvetini ispat eden en önemli delildir.¹⁰⁰ Bu nedenle Zebidî'ye göre Hz. Peygamberin mucizeleri taksim edilirken Kur'an'ın bu özelliği göz önünde bulundurulmalı, bunun dışındaki mucizelerin belli bir mekân ve zamanla sınırlı oldukları, Kur'an'ın belli bir zaman ve mekânla sınırlı olmadığı, aksine her çağa ışık tutabilecek ve ebediyete kadar bâki kalacak ilâhî bir kitap olduğu vurgulanmalıdır.¹⁰¹

Hz. Muhammed'in, Kur'an-ı Kerim ile müşriklere karşı benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması ve müşrikler arasında meşhur edebiyatçı ve şâirler olmasına rağmen onların bu konuda âciz kalmaları, Kur'an'ın icazını teyid eder.¹⁰² Peygamberler gönderildikleri kavmin zekâ ve anlayış derecelerine, o kavimde temayüz edene uygun, benzerlerini getirmekten âciz olanlara o asırda yaşayanlara gâlip gelen bir mucize göstermişlerdir.¹⁰³

Edebiyat, fesâhat, nazm ve nesrin zirvede olduğu Hz. Muhammed döneminde edebiyatçıların bu noktalarda üst düzeyde olduklarına dikkat çeken Zebidî, bu nedenle Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu mucizelerin en büyüğü olan Kur'an'ı Kerim'in, dönemin bu özellikleri; fesâhat ve belâgat yönlerinden de benzeri getirilemeyen ilâhî bir kitap olduğuna vurgu yapar.¹⁰⁴

Kur'an'ın mucizeliği konusunda ittifak edilmekle birlikte, hangi yönlerden mucize olduğu hususunda tam bir görüş birliği yoktur.¹⁰⁵ İ'câz yönleri konusunda Ehl-i sünnet kelâmcıları arasında esasta değil ama belli hususlarda görüş ayrılıkları vardır.¹⁰⁶ Ancak tüm bu

⁹⁸ Zebidî, *a.g.e.*, II, 320.

⁹⁹ Zebidî, *a.g.e.*, II, 320, 327; Krş. Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *A'lâmü'n-nübüvve*, Beyrut 1994, 97-99; Yusuf b. İsmâil Nebhânî, *Hüccetüllâhi 'ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*, nşr. Hasan Cansâ-Muhammed Emin Demec, Diyarbakır ts., 288-289.

¹⁰⁰ Sabri Türkmen, "Kur'an'ın Mucizeliği Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı 4 (Ekim-Kasım-Aralık 2003), XXXIX, 57.

¹⁰¹ Zebidî, *a.g.e.*, II, 320, 327 vd.; Krş. İlyas Çelebi, "Muhammed: Mucizeleri", *DİA*, XXX, 446.

¹⁰² Zebidî, *a.g.e.*, II, 327.

¹⁰³ Zebidî, *a.g.e.*, II, 332-333.

¹⁰⁴ Zebidî, *a.g.e.*, II, 332-333; Krş. Mâverdi, *a.g.e.*, 97; Nesefî, *a.g.e.*, II, 78.

¹⁰⁵ Nasrullâh Hacımüftüoğlu, "Kelâmcılar ile İslâm Felsefecilerinin Belâgat ve İ'câz İlimlerinin Gelişmesinde Rollerini", *AÜİFD.*, Erzurum 1990, IX, 223; Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 403.

¹⁰⁶ Nasrullâh Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın İ'câzı Üzerine Tartışmalar*, Erzurum, ts., s. 82.

görüşler Kur'an'ın lafız, mâna ve muhteva yönlerinden i'câz olarak değerlendirilerek temelde üç kategoride ele alınabilir.¹⁰⁷

Zebîdî de zikrettiğimiz bu i'câz yönlerine katılmakla birlikte, Kur'an'ın daha çok; Fesâhat ve belâgat, Gaybdan haber vermesi bakımlarından mûcize olduğunu kabul eder.¹⁰⁸

Müellifimiz, Kur'an'ın i'câzı konusunda fazla detaya girmeyerek, i'câz yönleriyle ilgili öne sürülen çeşitli görüşleri kısa değerlendirmelerle aktarmaya çalışır. Peygamberlerin sıkıntıları ve Allah'ın risâletini tebliğ hususunda karşılaştıkları şiddet ve zorluklardan bahseden, Nuh, İbrahim, Lût, Şuayb kıssalarından, Âd ve Semüd gibi bazı zorba ve azgın milletlerden, Kârûn, Hâmân ve diğer azgınlardan bahseden ve onların başlarına gelen helâkı anlatan âyetler, müellifin geçmişe yönelik gaybdan haber verme konusundaki delilidir. Âyetlerde olumsuz tavırlarıyla; günâhıyla yakalandıkları, kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtınanın gönderildiği, kiminin korkunç sesle yakalandığı, kiminin yere batırıldığı, kiminin de boğdurulduğunun ardından, bu fiillere karşılık Allâh'ın onlara zulmetmediği, kendi kendilerine zulmettikleri, belirtilir.¹⁰⁹ Burada kudretinin büyüklüğü, rubûbiyeti hususundaki kudretiyle ilgili âyetin ilk yarısındaki nazmıyla birlikte içeriğine bakılması gerektiğine dikkat çeker. Müellif icâz konusunda; Bâkîllânî ve Gazzâlî'nin görüşünün benimsenmesinin uygun olduğunu dile getirir. Bu görüşe göre Hz. peygamber Kur'an'ın bir benzerini getirmeleri, daha sonra on süre, ardından bir süre indirmelerini söyleyerek müşriklere meydan okumuştur. Bu meydan okumada ifade güzelliği ve üslup özellikleri, öne çıkmaktadır. Parlak bir şair, belîğ bir kaside irad eder, benzerini getirmeye çağrıda bulunur, buna karşılık bir hitabet veya daha fasih bir nesirle karşılık verilirse, bu konuda meydan okunmuş olmaz. İcâz yönünden üstünlük, şiire şiirle, daha üstün olanıyla; nesire nesirle, daha belîğ olanıyla cevap vermektir. O'na göre Kur'an'ın i'câzının, "sarfe" teorisi ile izah edilmeye çalışılması da doğru değildir. Özellikle Şerif Murtazâ ve Nazzam'ın dile getirip Ehl-i sünnetin tepkisini çeken bu teoride karşı çıkılan; Kur'an'ın dil ve üslup yönünden benzeri yapılamayacak bir metin olmamakla birlikte Allah Teâlâ'nın bunu gerçekleştirme gücünü kullarının elinden alması; bu işe teşebbüs etme iradesinin yok edilmesi ya da teşebbüs edildiği takdirde başarıya ulaştırılamaması fikrinin, tehdâdîyi geçersiz kılacağı endişesidir.¹¹⁰ Zebîdî'ye göre böyle bir şey olmamıştır, eğer olmuş olsaydı

¹⁰⁷ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Peygamberin Peygamberliği*, s. 196. Ayrıca krş. İçin bk. Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 183; Pezdevî, *a.g.e.*, 138; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*, 297.

¹⁰⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 327 vd.

¹⁰⁹ Ankebût, 29/40.

¹¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "İcâzü'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 404,

bu tehdidden önce olurdu.¹¹¹ Zerkeşi'nin de ifade ettiği gibi, eğer i'câz ilâhî bir engelleme ile gerçekleşseydi, o zaman Peygamber'in vefatıyla tehdî âyetlerinin de işlevini yitirmesi gerekirdi. Oysa tehdî kıyamete kadar geçerliliği üzerinde icma edilmiş bir konudur.¹¹² Zebîdî'ye göre Kur'anın icâzlığı kadim olması da değildir. Zira bu harflerinin kîdemi olması görüşüdür ki bu da batıldır. İcâzının kadim bir kelâmdan ibaret görenlerin bu düşüncesi de doğru olamaz. Zira gayr-ı muciz bir lafızla kadim bir kelâmdan söz etmek imkan dâhilindedir, mümteni değildir.¹¹³ Zebîdî, Kur'an'ın i'câzını iki kısımda değerlendirse de, konuyu bir bütün olarak ele almaya çalışmış, hem fesahat ve belâgat hem de gaybdan haber verme yönüyle Kur'an'ının mucize olduğunu dile getirmiştir. Kur'an ifadeleriyle ilâhî vasıflara bürünmüş, harikulâde özellikler taşıyan beşer üstüdür. Zebîdî, müşriklerin Kur'an'ın en küçük bir süresinin benzerini getirememelerinin nedenini de buna bağlar. Bu nedenle en güçlü edebiyatçılar dahi onun büyüklüğü karşısında hayrete ve dehşete düşmüşlerdir. Kur'an belagatin üç temel özelliği olan; dil, hedeflenen anlam ve kendi içinde doğruluk bakımından bir âhenk oluşturmaktadır.¹¹⁴ Bunun sonucu olarak Kur'an'ın gerçek mucize olduğunun anlaşılması için gerekli olan en belirgin delil muârazada bulunmak isteyenlere karşı tümüyle meydan okumasıdır.¹¹⁵

Zebîdî, Kur'an'da öncekilerin haberleri ve durumları hakkında detaylı bilgi verilmesi ve gelecekte vukû bulacak olaylardan haber verilmesi, geçmişe ve geleceğe ilişkin haberlerin bulunmasının da Kur'an'ın bir başka i'câz yönünü oluşturduğunu dile getirir.¹¹⁶ O'na göre, "Daha önce bir kitap okumuş değilsin"¹¹⁷ âyeti kitaplarla haşir-neşir olmayan, kurumsal anlamda bir eğitim-öğretim faaliyeti görmemiş olan ümmî birisinin, önceki ümmetlerin hayatlarına ilişkin ayrıntılı bilgi vermesi Kur'an'ın ilâhî bir kelâm olduğunu ispatlayan önemli bir delildir.¹¹⁸ Bu genel ifadelerle bakıldığında Zebîdî geleneksel kültürel mirasımızın aktarılan bilgilerine bağlı kalmakta, bununla birlikte dönemsel şartların temel yapısını aklî ve toplumsal şartlar çerçevesinde değerlendirerek kendi dönemi de dâhil farklı dönemlerdeki konuyla ilgili sorulara açıklamalar getirmeye, bir zemin oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

¹¹¹ Zebîdî, II, 328.

¹¹² Fethi Ahmet Polat, "Bir İcâzül-Kur'an İddiası: Sarfe", Marife, Yıl: 3, Sayı, 3, Konya 2003, s. 215.

¹¹³ Zebîdî, a.g.e., II, 327-328.

¹¹⁴ Zebîdî, a.g.e., II, 327.

¹¹⁵ Zebîdî, a.g.e., II, 327; Kırş. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 238; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 267 vd.

¹¹⁶ Zebîdî, a.g.e., II, 329.

¹¹⁷ el-'Ankebût 29/48.

¹¹⁸ Zebîdî, a.g.e., II, 328-329.

b) Hz. Muhammed'in Sürekli Olmayan Mucizeleri

Zebîdî, Hz. Peygamber'in elinde Kur'an- Kerim dışında etrafındaki müminleri hayrete düşüren, imanlarını artıran bir takım harikulâde olayların Allah'ın izniyle zuhur ettiği hususunda mânevî tevâtür oluştuğuna dikkat çeker.¹¹⁹ Müellife göre, Hz. Peygamber'in bu tür mucizeleri; geçmişe, şu ana veya geleceğe müteallik gaybî haberlerden oluşmaktadır. Bu tür mucizelerin sayılamayacak kadar çok olduğunu ifade eden Zebîdî Hz. Peygamber'in mucizeleri hakkında geniş bilgilerin *Delâilü'n-nübüvve*¹²⁰ tarzı eserlerde yer aldığını söyler.¹²¹ Müellifimize göre, Hz. Peygamber'in mucizelerinden bir kısmı nübüvvet davasından önce irhas (peygamberlik öncesi olağanüstü durumlar), bazıları da nübüvvet sonrası tasdik amacı ile meydana gelmiştir. Sürekli olmayan bu tür mucizeler Hz. Muhammed'in hayatında belirgin ve en güzel bir şekilde gerçekleşmiştir.¹²² Zebîdî'ye göre Hz. Peygamberin sürekli olmayan mucizeleri üç ana başlık altında toplanabilir:

- a) Hz. Peygamber'in zâtıyla ilgili olanlar,
- b) Sıfatlarıyla ilgili olanlar,
- c) Zatı ve sıfatları dışında olanlar.¹²³

Sürekli olmayan mucizelere ait rivâyetleri ayrıntılarıyla aktaran Zebîdî'nin konuyla ilgili kaynakları temel hadis kaynaklarıdır. Ona göre bu mucizelerin birçoğu âhâd haberlere dayanmakla birlikte, zamanla birçok kimse tarafından rivâyet edilerek manevî mütevâtir derecesine ulaşmıştır. Nitekim bu konuda şecaat ve mertlikleri ile ün yapmış ve ünleri nesillerden nesillere aktarılmış Hâtemin cömertliği, Hz. Ali'nin kahramanlığı hakkında söylenenler bu tarz rivayetlerdir. Dolayısıyla müellife göre Hz. Peygamber'in bu tür mucizelerinin de aslında nesillerden nesillere aktarılanlar gibi meşhur rivâyetler olduğunu kabul etmede herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.¹²⁴ Böylelikle o, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek için sadece aklî mucizelerle yetinmemiş, hissî mucizelere de genişçe yer vermiştir.¹²⁵

¹¹⁹ İbrahim Bulut, *a.g.e.*, 259.

¹²⁰ Onun bu konuda referansta bulunduğu kitaplar Beyhakî ve Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve* kitaplarıdır.

¹²¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

¹²² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320.

¹²³ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320; Krş. Nesefî, *a.g.e.*, II, 52; Sâbûnî, *a.g.e.*, 108 vd.; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 25.

¹²⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 326 vd.; Krş. Bağdâdî, *el-Fark*, 255–256; Fahreddin er-Râzî, *el-Muhassal*, 230 vd.

¹²⁵ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 320 vd.

IV- Hz. Peygamberin Nübüvvetinin Evrenselliği

İlk kez “Hz. Muhammed’in risâletinin Araplara mahsus olduğu” ve “Mûsâ şeriatının asla ilga edilemeyeceği” iddiasında bulunan Ebû İsâ el-İsfahânî’nin (ö. Milâdî VIII. Yüzyıl) önderlik ettiği ve İslâm dünyasında ortaya çıkan ilk Yahudi fırkası kabul edilen İseviyye mezhebi,¹²⁶ bu iddialarıyla, İslâm âlimlerinin dikkatini çekmiş, ileri sürülen bu fikirlere cevap verme ihtiyacı hissederek, Hz. Muhammed’in peygamberliğinin evrenselliğini izah etmek üzere pek çok eser kaleme almalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim İslâm âlimleri Ebû İsâ’nın özellikle Hz. Muhammed’in peygamberliğiyle alakalı görüşlerini dikkatle takip emiş, bu görüşleri sebebiyle kelâm kaynaklarında Hz. Peygamberin nübüvvetinin evrensel olduğunu gösteren pek çok aklı, naklî, sosyolojik ve tarihî deliller ortaya koyarak, peygamberliğinin evrenselliğini açıklamaya çalışmışlardır.

Nübüvvet konularıyla ilgili Bağdâdî (ö. 429/1038), İbn Hazm (ö. 456/1063), Gazâlî (ö. 505/1111), Şehristânî (ö. 548/1153), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi âlimlerin atıfta bulunduğu İseviyye fırkasından Zebidî de eserinde söz eder. Hz. Peygamberin peygamberliğini kabul etmeyenleri iki grupta toplayarak bu konuda ortaya atılan iddiaları genel hatlarıyla naklederek bunlara cevap vermeye çalışır.¹²⁷ Zebidî, birinci grupta Hz. Peygamberin nübüvvetinin en büyük inkârcısı olarak Yahudileri zikreder ve bunların “Mûsâ şeriatının asla ilga edilemeyeceği” ve “bedâyı, yani önceden bilmediği bir şeyi sonradan bilmeyi gerektirdiği için neshin Allah hakkında imkânsız ve muhal olduğu” şeklindeki iddialarını ele alarak, neshi inkâr etmek sûretiyle Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmeyen Yahudilere karşı neshin cevaz ve vukûunu aklı, naklî ve tarihî delillerle ispatlamaya çalışır. Ayrıca yine onların, Hz. Mûsâ’nın, “*Ebedî olarak sept’e (cumartesi) iyice bağlanın. İşte bu ebedî bir şeriattır.*” dediğini ileri sürerek Hz. Mûsâ’nın şeriatinin ebedî olduğuna dair iddialarını da ele alarak cevap vermeye çalışır.¹²⁸

Zebidî’ye göre “nesh”te aslolan değişimdir, zaman ve mekân ile değişen hüküm ve maslahatlar göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim hekimlikte bilinmektedir ki doktor hastaya bir vakit bir ilacı emreder, başka bir vakitte de o ilacı yasaklar; zira iki halde de hastaların iyileşmesi buna bağlıdır.¹²⁹ İnsanların kemâle erme ve gelişmesi de böyle gerçekleşir. Bu nedenle nesih zorunludur ve bunu inkâr etmek de anlamsızdır.¹³⁰ Hz. Mûsâ’dan şeriatın ebedî olduğuna

¹²⁶ Zebidî, *a.g.e.*, II, 318 vd.; M. Süreyya Şahin, “İsfahânî, Ebû İsâ”, *DİA.*, XXII, 507.

¹²⁷ Zebidî, *a.g.e.*, II, 318 vd.

¹²⁸ Zebidî, *a.g.e.*, II, 318.

¹²⁹ Zebidî, *a.g.e.*, II, 318.

¹³⁰ Zebidî, *a.g.e.*, II, 318.

dair ileri sürülen nakli delile de temas eden müellifimiz bunun doğru olmadığını hatta Hz. Mûsâ'ya karşı bir iftira olduğunu söyler. Ona göre eğer bu iddia doğru olsaydı Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in mucize göstermemeleri gerekirdi. Çünkü mucizeler, ister risâlet iddiasında buluna kişiyi doğrulasın, ister doğrulamasın vukû bulmuştur. Eğer peygamberlerin mucize göstermesini onların nübüvvetlerinin doğruluğunu ispat etmeyeceğini iddia ederlerse, Hz. Mûsâ'nın da doğruluğuna delâlet etmemeleri gerekir. Yok, eğer mucizeler peygamberin nübüvvetinin doğruluğuna delâlet ederse ki, onlar Hz. Mûsâ'nın mucizelerini kabul ederler ve delil olarak sunarlar; o zaman Hz. Muhammed'i ve Hz. İsâ'yı tasdik etmeleri vâcip olur. Çünkü gerek Hz. İsâ ve gerekse Hz. Muhammed mucize göstermiştir. Dolayısıyla da peygamberlikleri sabit olmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliği sabit olunca da önceki şeriatların neshi de vâki olmuştur.¹³¹ Zebîdî, Yahudilerin ortaya attıkları bu iddialarını kendi kitapları olan Tevrat'tan misaller vererek de çürütmeye çalışır. Şöyle ki: Yahudi din âlimleri, içinde bedâ olduğu için neshi inkâr etmişlerdir. Bu iddiaları sebebiyle de kendi kutsal kitapları olan Tevrat'la çelişkiye düşmüşlerdir. Çünkü Tevrat'daki bazı esaslar önceki şeraitlerin bir kısım uygulamalarını nesh etmiştir. Dolayısıyla onlar neshi inkâr etse de, nesh kendi şeriatlerinde vukû bulmuştur. Örneğin: Tevrat'da geçtiği üzere, Hz. Mûsâ'nın şeraitinde; haram kılınmış olmasına rağmen, Hz. Âdem'in şeriatinde kız kardeş ile nikah câizdi. Hz. Yâkub'un şeraitinde; iki kız kardeşin aynı anda nikah altında bulundurulması câiz iken, Mûsâ'nın Şeriatinde haram kılınmıştır. Yine Mûsâ'nın şeraitinden önceki şeriatlerde cumartesi çalışmak mübahken, Mûsâ şeriatinde haram kılınmıştır. Önceki şeriatlerde; doğumda sünnet olmak vâcip değilken Mûsâ'nın şeriatinde vâciptir. Görüldüğü gibi Tevrat'da yani Mûsâ şeriatında nesh vukû bulmuş ve kendisinden önceki şeriatlerin bazı uygulamaları Mûsâ şeriatıyla nesh edilmiştir. Böylece Mûsâ'nın şeriatinde nesh gerçekleşmiş olup, bu da onların kendi kutsal kitaplarıyla çelişkiye düşüklerini göstermektedir.¹³² Böylece Zebîdî, Yahudiler'in "nesh" i inkâr edenlerin görüşlerini, nesh'te, zaman ve mekân ile değişen hüküm ve maslahatları göz önünde bulundurma sûretiyle, "nesh" in vâki olduğunu, insanların kemâle erme ve gelişmesiyle neshin zarûri hale geldiği şeklindeki tespitleriyle reddetmiştir.

Zebîdî, bu konuda zikredilmesi gereken bir diğer grubun da İseviyye olduğunu söyler. Onların Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in kendi kavimlerine gönderildiği, Hz. Mûsâ'nın şeriatinin nesh edilemeyeceği iddiaları tutarlı düşünceler değildir. Zira Zebîdî'ye göre Kur'an

¹³¹ Zebîdî, *a.g.e.*, II, 318; Krş. Gazzâlî, *el-İktisâd*, 150-151; Fahreddin er-Râzî, *Muhassal*, 236-237.

¹³² Zebîdî, *a.g.e.*, II, 319.

âyetleriyle bu tutarsızlıklar açıkça ortaya konulmuştur.¹³³ Hz. Peygamberin, İsevilerin yersiz olarak iddia ettikleri gibi sadece Araplara gönderilmediğini dile getiren Zebîdî, Hz. Peygamberin, peygamberliğinin umûmî olduğuna, kendisinden sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceğine, hâtemü'n-nebiyyîn olduğuna ve getirdiği şeriatın hiçbir şekilde nesh edilemeyeceğine dair kesin delillerin mevcut olduğunu dile getirir. Hz. Peygamber, te'vil kabul etmeyecek bir tarzda bu hususları iddia etmiş ve bu iddialarını desteklemek için mucizeler göstermiştir. İnsanları âciz bırakan Kur'an-ı Kerim, kesinlikle bu hususlara şahitlik etmiştir.¹³⁴ Zebîdî'nin İseviler'in iddialarına cevap verirken özellikle naklî deliller kullanması ve mucizelere dikkat çekmesinin sebebi İseviler'in Hz. Peygamberin nübüvvetini kabul etmelerinden olsa gerektir. Çünkü naklî deliller, Hz. Muhammed'in vahiy aldığını ve peygamber olduğunu kabul ve tasdik eden kimseler için geçerlidir.¹³⁵ Müellifimiz, Kur'an-ı Kerim'den şu âyetleri delil¹³⁶ göstererek Hz. Peygamberin risâletinin evrensel olduğuna dikkat çeker: *"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bundan gâfildirler"*¹³⁷; *"De ki: Ey İnsanlar! Gerçekten ben sizin hepinizin, göklerin ve yerlerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka İlah yoktur, o diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmî peygamber olan resûlüne-ki o, Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."*¹³⁸

Zebîdî tarafından Hz. Peygamberin peygamberliğinin evrenselliği, hâtemü'n-nebiyyîn olması, getirdiği şeriatın hiçbir şekilde nesh edilemeyeceğine dair deliller öne sürülerek bütün insanlara ve cinlere gönderildiği, tebliğ ettiği İslâm dininin evrensel bir din olduğu ispat edilmeye, özellikle de İseviye fırkasının itiraz ve iddialarına cevap verilmeye çalışılır.¹³⁹

¹³³ Bkz. Sebe' 34/28. el-A'râf 7/158.

¹³⁴ Zebîdî, a.g.e., II, 319.

¹³⁵ Halil İbrahim Bulut, a.g.m., *Köprü Dergisi*, Sayı 93, 169.

¹³⁶ İslâm âlimleri tarafından İseviler'in iddialarına karşılık olarak gösterilen deliller hakkında geniş bilgi için bkz. Halil İbrahim Bulut, a.g.m., *SAÜİFD*, IX, 128-143.

¹³⁷ Sebe' 34/28.

¹³⁸ el-A'râf 7/158. Fahreddin er-Râzî, bu âyeti tefsir ederken İsa el-İsfehânî'nin, "Hiç şüphesiz Muhammed, İsrâiloğullarına değil, sadece Araplara gönderilmiş sadık bir peygamberdir" iddiasının yanlışlığını ortaya koyduğunu ifade eder. Çünkü âyetteki *"Ey İnsanlar..."* sözünün, bütün insanları içine alan bir hitap olduğunu, bundan sonraki âyette de, *"Şüphesiz ben... Allah'ın hepinize gönderdiği bir peygamberim"* buyrulduğunu, dolayısıyla bu âyetlerden hareketle Hz. Muhammed'in bütün insanlara gönderilmiş olması gerçeğinin ortaya çıktığını ifade eder. (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gaybet-Tefsiri'l-kebîr* (trc. Suat Yıldırım v.dğr.), İstanbul 2002, XI, 103)

¹³⁹ Zebîdî, a.g.e., II, 318 vd.

Sonuç

Zebîdî, *İthâfî's-sâde* adlı eserinde; peygamberlere duyulan ihtiyaç, mucizenin delil oluşu, mucize dışında, peygamberlik iddiasında bulunanın ahlâkî davranışları ile mucizenin, kerâmet, irhas v.b. hârikulâde olaylardan farkı gibi temel konuları ve buna paralel olarak nübüvvet-mucize ilişkisi üzerinde durur.

O, Ehl-i sünnet kelâm ekolünün büyük simalarından olan Mâtürîdî, Cüveynî, Pezdevî, Gazzâlî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî, ve Âmidî gibi âlimlerin nübüvveti ispat metotlarına bağlı kalır. Peygamber göndermenin hikmeti gereği vâcib olduğunu açıklayan Mu'tezile ve diğerlerinin görüşleri yerine, bunun câiz ve mümkün olduğunu, Allah'ın fiillerinde bir hikmetinin bulunduğunu ve insanların maslahatının gözetildiğini ifade eder.

Peygamberlik müessesine yapılan önemli itirazlardan biri olan Berâhime'nin aklın yeterli olduğu iddiasına karşılık, bunun böyle olmadığını delili sadedinde akli deliller ortaya koyar. Zira Zebîdî'ye göre Allah'ın fiillerinin değerlendirilmesinin temel ölçüsü akıldır.

Aklın ihtiyaç duyulan her şeyin gerçek bilgisini sağlayamayacağı noktasından hareketle Müttekaddimîn ve müteahhirîn dönem kelâm âlimlerinin nübüvveti duyulan ihtiyaç ve peygamber gönderilmesinin gerekliliği düşüncesi, Zebîdî tarafından da benimsenerek insanî bir temele dayandırılmış, insanların ihtiyaç duydukları dünya ve âhiret maslahatlarının ancak hidâyet önderleri peygamberlerle gerçekleştirileceği, belirtilmiştir.

Zebîdî, Peygamberlik davasında bulunanın, iddiasını destekleyecek bir mucize getirmesini gerekli görmüş, mucizenin tanımı, şartları, nübüvveti delâleti, konuyla ilgili farklı görüşlerin yanı sıra, mucizeyi inkâr edenlerin itirazlarını cevaplamaya çalışmıştır. Mucizenin; kerâmet, irhas gibi hârikulâde olaylardan sihir, büyü ve benzerlerinden farklı olduğunu belirtmiş; bu farkın da mucizenin tanımında yer alan tehaddî vasfının bir gereği olduğuna dikkat çekmiştir. Yine mucizenin Allah'ın fiili olduğunu, meydana gelmesinin aklen mümkün ve câiz olduğunu delilleriyle açıklamış, mucizelerin mucize gösteren peygamberin ümmetlerinde kabul edildiğini, sonraki nesillerce tevâtür yoluyla rivayet edilerek, manevi mütevâtir hükmünde olsa da kesin bilgi ifade edeceğini zikretmiştir. Dolayısıyla Zebîdî, peygamberlerin tanınmasıyla ilgili peygamberin elinde olağan üstü bir fiilin zuhur etmesi, kişiliği, ahlâkı ve hayatından hareketle peygamber olduğunun kanıtlanması fikrini savunmuştur.

İslâm insanlara gönderilen en son dindir. Hz. Peygamber de *hâtemü'n-nebüyyîn* olan, bütün insan ve cinlere gönderilmekle peygamberliği evrensel olan bir peygamberdir. Hak ve batıl her dönemde

farklı şekillerde yüzleşir. Bu çerçevede İslâm dininin peygamber vasıtasıyla getirdiği hakikatlerinin toplumların sağlıklı zeminlerinde gelişmelerinin temini bakımından içine karıştırılmış bidat ve hurafelerden arındırılarak sunulması kaçınılmazdır. Zebidi de yaşadığı XVIII. Yüz yılda, dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak, zihinlerde cevaplandırılması gereken sorulara, bağlı bulunduğu çizgi doğrultusunda, akıl ve nakle dayalı bir metotla cevaplar bulmaya, üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, Değişim Yay., İstanbul 2002.
- Âmidî, Ali b. Muhammed Seyfeddin, *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî, I-V, Kahire, Dârü'l-kütüb, 1423/2002.
- *Gâyetü'l-merâm fî 'ilmi'l-keîâm*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, Dârü'l -kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- Bağdâdî, Abdülkâhir el-, *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928.
- Bâkîllânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitâbü't-Temhid*, nşr. Richard J.McCarthy), Beyrut, Mektebetü'ş-Şarkîyye, 1957.
- *el-Beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizâtve'l-kerâmât ve'l-hiyel ve'l-kehâne ve's-sihr ve'n-nârinçât: Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, trc. Adil Bebek, Rağbet yay., İstanbul 1998.
- Bulut, Halil İbrâhim, *Kur'an Işığında Mûcize ve Peygamber*, Rağbet Yay., İstanbul 2002.
- "Mûcizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar", *SAÜİFD.*, 2001/4, s. 173-197.
- "Sihrin Hakikati ve Mûcizeden Farkı", *Mârife*, Yıl 3, Sayı I (Bahar 2003), s. 59-70.
- "İseviyye Mezhebi ve Hz. Muhammed'in Risâletinin Evrensellîği Tartışmalarının Başlaması", *SAÜİFD.*, 2004/9, s. 121-143.
- "İseviyye, İslâm Dünyasında Ortaya Çıkan İlk Yahudi Mezhebi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 18 (Kış 2004), s. 297-317.
- "Bir Yahudi Mezhebi Olarak İseviyye Fırkası", *Köprü Dergisi*, Sayı 93 (Kış 2004), s. 155-173.
- Calder, Norman, "Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik" (trc. Süleyman Akkuş), *Mârife*, Yıl 3, Sayı I (Bahar 2003), s. 181-194.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rifât*, nşr. Muhammed Abdurrahman, Beyrut, Dârü'l-nefâis, 2003.
- *Şerhu'l-Mevâkıf*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, I-VIII, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l- ilmiyye, 1998.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik, *Kitâbü'l-irşâd ilâ kavâti'i'l-edille fi usûli'l-i'tikâd*, nşr. Şeyh Zekerıyyâ 'Umeyrâ, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmıyye, 1416/1995.
- *Lüma'u'l-edille fi Kava'idi Akâidi'l-Mille*, Mısır 1965.
- *el-'Akıdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. Muhammed Zübeydi), Beyrut 2003.
- Çelebi, İlyas, "Muhammed: Mûcizeleri", *DİA.*, XXX, 446-448.
- Daudî, Zaferullah, "*Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*" İnsan Yay., Ankara 1995.
- Erdem, Hüsameddin, "Deizm" *DİA.*, IX, İstanbul 1994.
- Fahredden er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîrû'l-kebir*, trc. Suat Yıldırım v.dğr., Huzur yay. İstanbul 2002.
- *en-Nübüvvât ve mâ yete'alleku biha* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1406/1986.
- *el-Muhassal: Kelâm'a Giriş*, trc. Hüseyin Atay, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- Fazlur Rahman, *İslâm* (tec. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın), Ankara 1996.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Munkîz mine'd-dalâl*, Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye ts.
- *el-İktisâd fi'l-i'tikâd: İtikad'da Orta Yol*, trc. Kemal Işık, AÜİF. Yay., Ankara 1971.
- *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*, trc. Mehmet Müftüoğlu - A. Fikri Yavuz, I-IV, Tuğrâ Neşriyat, İstanbul ts.
- *el-Maznûn bihî alâ Gayri Ehlihî*, trc. Muammer Esen, Araştırma Yay., Ankara 2005.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV. Yay., Ankara, 1997.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullâh, "Kelâmcılar ile İslâm Felsefecilerinin Belâğat ve İcâz İlimlerinin Gelişmesinde Rollerı", *EAÜİFD.*, 1990/9, s. 215-237.
- *Kur'an'ın İcâzı Üzerine Tartışmalar*, EKEV Yay., Erzurum 2001.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr b. Muhammed, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Beyrut, nşr. Daniel Gımarret, 1987.

- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, I-II, Dergâh Yay., İstanbul 1988.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal* (nşr. Mahmud Ali Beyzavî), Beyrut 1999.
- İcî, Adudüddin Abdurrahman bin Ahmed, *el-Mevâfık fi 'ilmi'l-Kelâm*, Beyrut ts.
- Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Abdülkerîm Osman, Kahire, 1988.
- *el-Muhît bi't-teklîf*, Kahire 1965.
- Koloğlu, Orhan Şener, "Berâhime", *UÛFD*, XIII, Sayı: 1, 2004.
- Kutluer, İlhan, *Akıl ve İtikat*, İz Yay., İstanbul 1998.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd* (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 2005.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-nübüve*, Beyrut 1994.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmâil, *Hüccetüllâhi 'ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*, nşr. Hasan Cansâ-Muhammed Emin Demec), Diyarbakır, ts.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn, *Tebssiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, nşr. Hüseyin Atay - Şaban Ali, Düzgün, I-II, DİB. Yay., Ankara 2003.
- Önal, Recep, "Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî ve İthâfî's-Sâdeti'l-Müttakîn bi Şerhi Esrâri İhyâi 'Ulû Mi'd-Dîn Adlı Eserinin Kelâm İlmi Açısından Tahlili", *Usûl İslâm Araştırmaları*, Temmuz-Aralık 2006, Sakarya 2008, sayı: 6.
- Özdemir, Metin, "Kelâmî İstidlâlin Problematigi", *CÛFD.*, V, 2, Sivas 2001.
- Pezdevî, İmam Ebû'l-Yüsr Muhammed, *Usûlü'd-dîn: Ehl-i Sünnet Akâidi*, trc. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yay., İstanbul 1994.
- Polat, Fethi Ahmet, "Bir İcâzü'l-Kur'ân İddiası: Sarfe", *Marife*, Yıl: 3, Sayı, 3, Konya 2003.
- Reşîd Rızâ, Muhammed, *el-Vahyü'l-Muhammedî* (trc. Salih Özer), Fecr Yay., Ankara 1991.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nüreddin Ahmed b. Mahmûd, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn: Mâtürîdiyye Akâidi*, trc. Bekir Topaloğlu, DİB. Yay., Ankara 2005.
- Şahin, M. Süreyya, "İsfahânî, Ebû İsâ", *DİA.*, XXII, 507-508.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Fehmî Muhammed, I-III, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

- Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-'Akâ'id: Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1991.
- *Şerhu'l-Makâsid*, nşr. Abdurrahmân Umeyra, I-VI, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1998.
- Tümer, Günay, "Brahmanizm", *DİA.*, VI, 329-333.
- Türkmen, Sabri, "Kur'an'ın Mûcizeliği Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı 4 (Ekim-Kasım-Aralık 2003), Cilt, 39, s. 55-70.
- Woll, J. Obert, *İslâm'da Süreklilik ve Değişim*, trc. Cemil Aydın-Cengiz Şişman, I-II, Yöneliş Yay., İstanbul 1991.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yay., İstanbul ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki, *İslâm'da Peygamberlik İnancı*, <http://yusufseviyavuz.com/Index.php?cat=1&paged=2>.
- "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA.*, XXI, 403-406.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Beyrut 1306.
- *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi esrâri İhyâ'i 'ulû-mi'd-dîn*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, I-X, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.